

“...VE MECLİS-İ UMÛMÎYİ KÜŞAD EYLERİM” : NUTK-I HÛMAYUNLAR ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Abdullah Said ARI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi
abdullahsaid.ari@medeniyet.edu.tr
0000-0003-4496-8008

Öz

Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı Devleti'nin bir anayasal monarşi haline gelmesi devletin idari yapısında bazı değişikliklere yol açmıştır. Bu değişikliklerin en önemlilerinden birisi halk tarafından seçilen temsilcilerden müteşekkil bir meclisin devlet işlerinde istişare merci ve yasama organı olarak görev almasıdır. Meclisin Osmanlı Devleti'ne getirdiği yeniliklerden birisi de sultanların her yasama yılı başında mebusan ve âyan önünde irad edilen açılış konuşmalarıdır. Nutk-ı hümayun olarak isimlendirilen bu konuşmalar, devletin yürütme erkinin başı olan ve rejim bir monarşi olduğu için en üst temsil yetkisini haiz olan sultanın hem halkın temsilcilerine hem de genel kamuoyuna siyasal perspektifini sunduğu başlıca fırsatı oluşturmaktadır. Bu nutuklar sultanın parçası olduğu siyasi ve idari yapı ile yaşanan gelişmeleri nasıl yorumladığını ve kamuoyuna nasıl bir söylem ile sunduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Sultan II. Abdülhamid, Mehmed Reşad ve Mehmed Vahdeddin'in Meclis-i Umûmî toplantı yılı açılış törenlerinde yaptıkları konuşma-

63

Dîvân *DİSİPLİNLERARASI
ÇALIŞMALAR DERGİSİ*
Araştırma Makalesi

Cilt 30 sayı 58 (2025/1): 63-114
Gön. Tar.: 08.11.2024
Kabul Tar.: 23.01.2025
Yay. Tar.: 31.01.2025
doi: 10.20519/divan.1581906

lar Osmanlı son dönemi siyasal tartışmalarına devletin en tepesindeki kişinin yorumu üzerinden alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Çalışmamızda nutk-ı hümayunlar eleştirel söylem analizi, tür analizi ve frekans analizi yöntemleri ile incelenerek genel yapısı, temaları ve kullanılan söylem strateji ve teknikleri üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde tahlil edilmiştir. İncelemede meşrutiyet ve barışçıl dış siyaset ana temalarının öne çıktığı görülmüş, İslami kaynaklara referans, tarihin seçmeci kullanımı, modern siyasi kavramlara gönderme, padişahın toplumsal-siyasi düzlemdeki pozisyonunu en üstte konumlandırma ve muğlaklaştırma stratejilerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nutk-ı Hümayun, Meclis-i Umûmî, Meşrutiyet, Söylem Analizi, Tür Analizi.

GİRİŞ

17 Aralık 1908 günü gerçekleştirilen II. Meşrutiyet dönemi Meclis-i Mebusan'ının ilk oturumunun nihayetinde meclis başkanı tarafından bir sonraki oturumun gündemi iki başlıktan ibaret olarak belirlenmişti: birincisi mebusların seçim mazbatalarının kabulü ve tetkik için şubelere gönderilmesi, ikincisi ise nutuk-ı hümayuna cevap hazırlamak üzere bir komisyon teşkilidir.¹ Meclis sonraki oturumlarda da bu cevabın neleri ihtiva etmesi ve hangi sınırlar içerisinde bir cevap üretilmesi gerektiğine dair tartışmalara şahit olmuştur. Bu cevap hazırlığı için müstakil bir komisyon teşkili de padişahın nutku ve buna verilecek cevabın taşıdığı ehemmiyeti gösterir niteliktedir. Bu çalışmada Osmanlı'nın son döneminde meşruti yönetimin bir gereği olarak ihdas edilen Meclis-i Umûmî'nin² açılış oturumlarında okunan nutuk-ı hümayunlar içerik ve söylem analizine tabi tutularak iktidar hiyerarşisinde en üst konumda yer alan padişahların siyasal tasavvurlarına dair bir değerlendirme ortaya konulacaktır.

Parlamentoların birleşim yılı açılışlarında devlet başkanı tarafından bir konuşma yapılması sadece Osmanlı İmparatorluğu'na özgü bir olgu değildir. Meclis kurumunun ideal tipini yansıttığı düşünülen İngiltere örneğinde de monarkın bir açılış konuşması yapması günümüze kadar süregelen bir gelenektir.³ Bu gelenek ülkemizde de Cumhuriyet döneminde cumhurbaşkanlarının yasama yılı açılışında konuşma yapmaları şeklinde günümüze kadar devam ettirilmiştir.⁴ Devlet başkanının böyle bir konuşma yapması

1 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, İctima Senesi: 1, Cilt 1 (Ankara: TBMM Basımevi, 1982), 6.

2 Meclis-i Umûmî, Kanun-ı Esasî'nin 42. Maddesinde ifade edildiği üzere "Hey'et-i a'yân ve Hey'et-i meb'usân nâmlarıyla başka başka iki hey'eti muhtevidir." Kanun-ı Esasî metni için bkz. Mehmet Yıldız, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasal Metinleri* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015), 71-84.

3 Alexandra Kelso, "The Politics of Parliamentary Procedure: An Analysis of Queen's Speech Debates in the House of Commons," *British Politics* 12, no. 2 (2017), 268. İngiltere parlamentosunun bir ideal tip olarak ele alındığı bir çalışma için bkz. Kari Palonen, *The Politics of Parliamentary Procedure: The Formation of the Westminster Procedure as a Parliamentary Ideal Type* (Opladen: Barbara Budrich Publishers, 2016).

4 Hasan Yılmaz, ed., *Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları - 1* (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, 2011); Hasan Yılmaz, ed., *Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları - 2* (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, 2011).

farklı işlemlere sahip olabilir. Meclis açılışının seremonik boyutunu dikkate aldığımızda padişahın nutku, siyasetin meşru ve sonuç doğurabilecek müzakere alanı olarak meclisin, onun iradesi ve hitabı ile başlaması açısından simgesel bir öneme sahip olur. Sultan, devletin başı olması ve devletin adını taşıdığı hanedanın temsilcisi olması açısından meşruiyet kaynağı vazifesi görerek mecliste yapılacak bütün etkinliklerin meşru olmasını sağlayacaktır. Bunun dışında Cuma Selamlığı ve bazı geziler dışında halkla doğrudan irtibatı pek olmayan padişahlar için kamusal alanda bir söylev vermek sadece meclis mensuplarına değil genel kamuya da hitapta bulunma imkanı verir.⁵ Hem meclise hitabında güncel siyasete ve genel ilkelere dair söyledikleri ile siyaset alanının aktörlerinin ilişki biçimini ve gündemini etkileme hem de halka hitabında kendisine, devlete ve sisteme dair meşruiyeti kuvvetlendirerek mevcut iktidar yapısını tahkim etme fırsatı bu konuşmaların önemini arttırmaktadır.⁶

I. ve II. Meşrutiyet dönemi meclislerinin her birleşim yılı açılışlarında padişahların bir nutuk irad etmesi Kanun-ı Esasî'nin 45. Maddesi ile kayıt altına alınmıştır.⁷ Meclisi Umûmî'nin açılışında padişahın da hazır olduğu bir şekilde sadrazam veya mabeyin başkâtibi tarafından nutk-ı hümayun okunur. Bu sırada mecliste sadece mebusan ve âyan değil, çeşitli devlet erkanı, yabancı devlet temsilcileri ve gazeteciler de hazır bulunur. Nutkun okunmasından sonra sultanın meclisten ayrılması ile meclis oturumu nihayete erdirebilir veya normal oturumuna devam eder. Bu nutuklar sonraki gün *Takvîm-i Vekayî*'de yayınlanarak metnin genel okuyucuya ulaşması da sağlanır. Konuşmayı takip eden gazeteciler vasıtası ile farklı gazetelerde de alıntı ve yorumlara konu olan metin halkın basını takip eden kısmının ilgisine ve erişimine açık hale gelir.⁸

5 Shirin M. Rai, "Analysing Ceremony and Ritual in Parliament," *The Journal of Legislative Studies* 16, no. 3 (2010), 294.

6 Karlyn Kohrs Campbell ve Kathleen Hall Jamieson, *Presidents Creating the Presidency: Deeds Done in Words* (Chicago: University of Chicago Press, 2008), 7-9.

7 Madde metni şu şekildedir: "Meclis-i Umûmî'nin yevm-i küşâdında, zât-ı hazret-i Pâdişâhî veyâhud taraflarından bi'l-vekâle Sadr-ı a'zam hazır olduğu ve vükelâ-yı devlette iki hey'etin a'zâ-yı mevcudesi birlikte bulundukları halde resm-i küşâd icrâ olunup sene-i câriye zarfında devletin ahvâl-i dâhiliyye ve münâsebât-ı hâriciyyesine ve sene-i âtiyede itihâzına lüzûm görülecek tedâbir ve teşebbüsâta dair bir nutk-ı hümayûn kırâat olunur." Yıldız, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasi Metinleri*, 75.

8 Nutk-ı iftiharîlerin kamu ile iletişim fonksiyonunu düşünürken Mustafa Kemal'in 1923 yılında yaptığı meclis açılış konuşmasının müstakil bir risale olarak basıldığını da dikkate almak gerekir. Bu hareket, mesajı hem o anda mevcut olan hem de gelecekte nesillerin teşekkül edeceği daha geniş bir kamuya ulaştırma çabası olarak ❖

Bu açıdan nutuklar sadece mebus ve âyanlara değil hem konuşma sırasında mecliste olan diğer aktörlere hem de o anda orada hazır olmasa da metin üzerinden nutka vâkıf olan kamuoyuna hitap eder. Konuşmaların birden çok muhataba yönelik olması ve farklı konuları ihtiva etmesi içeriklerini hayli zengin bir hale getirmiştir.

Meşrutiyet dönemleri içerisinde tahtta olan üç padişahın da nutk-ı hümayunları bulunmaktadır. II. Abdülhamid ikisi I. Meşrutiyet birisi II. Meşrutiyet döneminde olmak üzere toplam üç, Mehmed Reşad on ve Mehmed Vahdeddin ise iki defa nutk-ı hümayun irad etmiştir. Bu nutuklar tarih olarak 1877-1920 yılları arası gibi ilk bakışta kısa gözükse de çok hareketli bir döneme yayılmış olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun hariçte ve dahilde birçok problem ve dönüşüm ile uğraştığı bir zaman diliminde kamuya ulaşmıştır. Sultan II. Abdülhamid dönemi Meşrutiyet'in ilan edildiği, askıya alındığı⁹ ve yeniden ilan edildiği anları kapsamı açısından önemlidir. Konuşmalarda bu sürecin padişah tarafından nasıl okunduğunu ve halkın da nasıl anlamasını istediğini takip edebilmekteyiz. Sultan Reşad dönemi hem Balkan Harbi hem de I. Dünya Savaşı'na sahne olması açısından askeri hareketliliğin ve mücadelenin baskın olduğu bir gündemi yansıtan konuşmalara yol açmıştır. Sultan Vahdeddin döneminde ise savaş sonrası kendisini toparlamaya çalışan bir devletin karşılaştığı zorluklara işaret eden nutuklar görmekteyiz. Padişahların şahitlik ettikleri dönemler arasındaki bu farklılık konuşmaların içeriğine de yansımış; yaşananlara dair resmi perspektif olarak da görebileceğimiz sultanın bakış açısını yansıtmaları açısından metinleri daha da kıymetli hale getirmiştir.

Literatür incelendiğinde nutk-ı hümayunlara dair hususi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak Cumhuriyet döneminde cumhurbaşkanlarının yasama yılı açılış konuşmaları üzerine bazı araştırmalar mevcuttur. Araştırmaların çoğu Atatürk'ün 1920-1938 yılları arasında meclis açılışlarında gerçekleştirdiği konuşmalara yoğunlaşmakla beraber Ahmet Necdet Sezer ve Abdullah Gül gibi isimlerin konuşmalarına odaklanan çalışmalar da tespit edilmiş-

yorumlanabilir. Bildiğimiz kadarıyla Osmanlı döneminde böyle bir örnek yoktur. Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutm-ı İftitahi* (Ankara: İstihbarat Matbaası, 1339).

9 14 Şubat 1878 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda olağanüstü şartlar gereği hem Âyan hem Mebusan heyetlerinin tatil edildiği ilan edilmiştir. Hukuken meclisin fesbinden veya Kanun-ı Esasî'nin yürürlükten kaldırılmasından bahsetmek mümkün değildir. Bununla beraber Kanun-ı Esasî "fiilen hükümsüz" durumuna düşmüştür. Bu nedenle süreç "askıya alınma" olarak ifade edilmiştir. Bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 160-161.

tir. Açılış konuşmalarını inceleyen bu araştırmaların hemen hepsi içerik analizi ve özellikle frekans analizi yöntemini kullanmıştır. Yer yer incelenen dönemin siyasi gelişmeleri ışığında söylem analizleri yapıldığı tespit edilmişse de bunların sistematik bir şekilde yapıldığını söylemek zordur. İçerik analizi metodunu kullanarak Atatürk'ün konuşmalarına odaklanan Mutlu¹⁰, konuşmaları üç döneme ayırarak incelemiş ve cumhuriyet rejiminin ihlas ettirilmesi bağlamında incelemesini gerçekleştirmiştir. Çiftçi ve Ural¹¹ ile Çanak¹² ise aynı konuşmaları farklı politika alanları çerçevesinde tasnif ettikleri anahtar kelimeler üzerinden içerik analizine tabi tutmuşlardır. Çiftçi ve Ural çalışmalarında plot analizi yöntemini de kullanırken Çanak ise konuşmaların yapısına dair genel bir şema çıkararak, öyle tanımlamasa da tür analizi yöntemine benzeyen bir değerlendirme yapmıştır. Sezer ve Gül'ün konuşmalarını inceleyen çalışmasında Kantar¹³, dil kullanımı ve retorik unsurlara odaklandığı bir içerik analizi yapmıştır. Ayrıca net bir yöntem belirtmeden söylem analizi yaptığını iddia eden bazı araştırmalar da tespit edilmiştir. Fakat belirli bir yöntemle yaslanmayan bu çalışmalar genelde sistematik olmayan yorumlar içermektedir. Çalışmaların geneli ele alındığında daha çok içerik analizi metoduna odaklanılan ve söylem analizi yöntemlerinin çeşitliliğinden faydalanılmayan incelemeler yapıldığı görülmüştür. Ayrıca çalışmaların erken Cumhuriyet dönemine odaklandığı, dolayısı ile hem yöntem çeşitliliği hem de malzeme açısından ileri çalışmalara muhtaç geniş bir alan olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızda nutk-ı hümayunlar üç açıdan analize tabi tutulacaktır. İlk olarak, konuşmalarda genel bir yapı tespit edilip edilemeyeceği tür analizi üzerinden ele alınacaktır. Daha sonra metinlere hâkim temel temalar tespit edilecektir. Bu bilgiler ışığında üç padişahın konuşmalarında tespit edilen söylem strateji ve teknikleri örnekler üzerinden eleştirel söylem analizi yöntemi ile tahlil edi-

10 Sevda Mutlu, "Atatürk'ün Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçişte Rejim Stratejileri: Atatürk'ün TBMM Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi (1920-1938)," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, sy. 90 (2014): 83-114.

11 Ali Çiftçi ve Mustafa Nuri Ural, "Atatürk'ün TBMM Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi," *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 13, sy. 3 (2024): 1078-1108.

12 İhsan Çanak, "Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının Muhteva Analizi Metoduyla İncelenmesi" (Yüksek Lisan Tezi, Uşak Üniversitesi, 2013).

13 Gökmen Kantar, "TBMM Açılış Konuşmalarında Politik Dil Kullanımı: Ahmet Necdet Sezer ve Abdullah Gül'ün Siyasal Söylemlerinin İçerik Analizi," *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (2017): 53-80.

lecektir. Son olarak nutk-ı hümayunlara dair frekans analizi yönteminden de faydalanılarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

YÖNTEM

Sosyal olguları söylem üzerinden çalışmak hem bireylerin failliğine hem de tarihsel bağlamın bireyler üzerindeki etkilerine dair analiz imkânı sağlaması açısından verimli bir yaklaşım sunmaktadır. Söylemi sadece insanların ortaya koyduğu ifadeler olarak almayıp söylenenlerin gerçekliği etkileme imkânı ve nasıl bir bağlam içerisinde bu imkân dikkate alınarak kurulduğunu incelemek, tarihsel olguları insanların eylemleri ile ilişkilendirmenin önemli bir yoludur. Bu bakımdan sultanların nutk-ı hümayunlarında ortaya koydukları söylemin neyi başarmak veya nasıl bir harekete yol açmak niyetiyle kurulduğu ancak bu konuşmaların yapıldığı siyasi, askeri ve kültürel bağlamın, hem onlar üzerindeki etkisi hem de padişahların bu bağlama etki kapasitesi üzerinden incelendiğinde bu ifadeler basit bir söz olmaktan çıkarak tarihsel vakaları anlamlandırmaya olanak sağlayan verilere dönüşür. Söylem analizi yöntemi “söylem”i sadece bir metin olarak değil, “bağlam içinde metin” ve bir eylem olarak ele almayı önerir.¹⁴ Bu nedenle söylem bir yandan içerdiği dil unsurları açısından bilişsel çözümlemeyi diğer yandan eylem olarak tarihsel bağlamı içerisinde, etkileme ve etkilenme ilişkisi çerçevesinde incelenmeyi gerektirir. Söylem diğer söylemler ve içinden çıktığı tarihsel bağlam ile oluşturduğu ağ içerisinde ele alınmalıdır.

Söylem analizi literatüründeki en etkili yaklaşım “Eleştirel Söylem Analizi” (ESA) perspektifidir.¹⁵ ESA, söylemi bir “sosyal pratik” olarak ele alır. Söylem, inşa edilirken sosyal şartlardan etkilenir ve aynı zamanda içinde inşa edildiği sosyal şartları etkiler. Bu nedenle metinleri incelerken tarihsel bağlamını dikkate alarak yorum yapılması gerekir. İncelenen söylemler sadece dil veya dil kullanımı açısından değil, bağlamı içerisinde anlaşılan sosyal problemler olarak

14 Stefan Titscher vd., *Methods of Text and Discourse Analysis* (London : SAGE Publications, 2000), 26.

15 Eleştirel söylem analizine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Teun A. Van Dijk, “Principles of Critical Discourse Analysis,” *Discourse & Society* 4, no. 2 (1993): 249-83; Norman Fairclough, *Discourse and Social Change* (Cambridge: Polity Press, 1992), 62-100; Ruth Wodak, “Discourse-historical Approach,” *Methods of Critical Discourse Analysis*, ed. Ruth Wodak ve Michael Meyer (London: SAGE Publications, 2001), 63-94.

ele alınır. Söylem incelemesinde söyleme içkin olan iktidarın ve söylem üzerindeki iktidarın tespiti yapılmaya çalışılır.¹⁶ Metin ile sosyal şartlar, ideoloji ve güç ilişkileri arasındaki ilişkiler, söylemi kuran/etkileyen iktidarı ve söylemin kurduğu/etkilediği iktidarı tespit edilmesi gereken olgular olarak işaret eder. Bu açıdan dilin her bir kullanımı, toplumu ve kültürü yeniden üreten bir eylemdir. Bu yeniden üretimde iktidar ilişkileri de yeniden üretilir. Dolayısı ile söylemi anlayabilmek ancak onu sosyal bir davranış biçimi olarak tanımlayıp tarihsel bağlamında iktidar ilişkileri ile etkileşimini akılda tutarak incelemekle mümkün olur.¹⁷

Siyasal söylemler hem bu söylemleri üretenlerin kişisel bağlamları hem de bu söylemlerin üretildiği kurumsal bağlamın mahiyeti açısından incelenmelidir. Siyasal aktörlerin söyleminin siyasal bağlam dışında “siyasal” olma özelliğini kaybettiğine dair iddiayı da¹⁸ dikkate alırsak padişahların nutukları; sultanlık vasıfları çerçevesindeki bağlam, nutukların kamusal hale getirildiği kurumsal yapı olan meclis ve daha üst kurumsal yapı olarak Osmanlı meşrutiyet rejimi bağlamı ve konuşmanın gerçekleştiği daha geniş tarihsel ve sosyal bağlam çerçevesinde incelenebilir. Böyle bir inceleme konuşmaların siyasal söylem olarak neye işaret ettiğini ve söylemin bağlam ile ilişkisi içerisinde nasıl kurulduğunu bize gösterebilir.

Söylem ile sosyal gerçeklik arasındaki ilişkiyi analizde bu ilişkinin diyalektik doğasını daha iyi açığa çıkarabilmek için Ardıç, Foucault'nun söylem stratejisi kavramı üzerinden üçlü bir analiz aracı önerir: meta-söylem stratejisi, söylem stratejisi ve söylem tekniği.¹⁹ Bu üçlü yapı söylemlerin hangi araçlarla nasıl kurulduğunu daha incelikli bir şekilde tahlil etmek için katmanlı bir araç seti sunar. Söylem stratejisi söylemi kuran öznenin kullandığı söylem unsurlarını (olgular, kavramlar, söylemin parçaları ile kendi arasında kurduğu ilişkiler gibi) tespit etmeye yarayan bir araçtır. Meta-söylem stratejisi ve söylem tekniği de içerik olarak söylem stratejisinden farklı değildir. Ancak aralarında bir seviye farkı vardır. Birkaç söylem stratejisi birlikte daha geniş bir meta-söylem stratejisini oluştururken bu stratejilerin her biri aynı zamanda birden fazla

16 Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge* (New York: Pantheon Books, 1972).

17 Stefan Titscher vd., *Methods of Text and Discourse Analysis*, 146.

18 Teun A. Van Dijk, “What Is Political Discourse Analysis?,” *Belgian Journal of Linguistics* 11 (31 Aralık 1997), 14.

19 Nurullah Ardıç, *Islam and the Politics of Secularism: The Caliphate and Middle Eastern Modernization in the Early 20th Century* (London New York: Routledge, 2012), 35-36.

söylem tekniği barındırabilir.²⁰ Örneğin nutk-ı hümayunlar incelendiğinde hükümdarın meşruti rejimdeki yeni konumuna dair perspektifini sunduğu bir strateji olarak “Padişahın Toplumsal-Siyasi Pozisyonunu En Üstte Konumlandırma” stratejisini görmekteyiz. Sultanların söylemlerinde kendi toplumsal pozisyonlarını nasıl konumlandırmaya çalıştıklarına dair yaklaşımlarından birini gösteren bu strateji “Saltanat Makamını Vurgulama”, “Meşrutiyetin Faili Olarak Öne Çıkarma”, “Muhataplarından Kesin ve Net Bir Dille Talep” ve “Pederşahîliğe Vurgu” teknikleri ile kullanılmıştır. Bu çalışmada Ardıç’ın öne sürdüğü inceleme araçlarından söylem stratejisi ve söylem teknikleri kullanılmıştır. Padişahların nutuklarında ortaya koydukları söylem bu ikili analiz aracı ile kategorize edilerek eleştirel bir söylem analizine tabi tutulmuştur.

Söylem analizlerinde kullanılan bir diğer yöntem “tür analizi”dir (genre analysis). Tür analizinde araştırmanın odağında yer alan “metin” yapısal bir incelemeye tabi tutulur. Bu incelemede metin kendi içinde bütünlüklü bir amaç taşıyan ve bunu belirli iletişim eylemleri ile ortaya koyan parçalar olarak ele alınır. Bu amaçlar ve iletişim eylemlerinin metnin üretildiği profesyonel alanın üyelerinin ortak kanaati ile ortaya çıktığı kabul edilir.²¹ Bu çalışmada Swales’in ortaya koyduğu retorik hamle ve adım araçlarını kullanarak bir analiz gerçekleştirilecektir. Bu yaklaşıma göre hamleler metnin belirli hedefler doğrultusunda bütünlüklü bir amacı olduğunu tespit edebildiğimiz alt bölümleri iken adımlar bu hamleyi gerçekleştirmek için kullanılan unsurlardır.²² Nutk-ı hümayunların üç farklı sultan tarafından irad edildikleri ve farklı tarihsel bağlamlarda yer aldıkları halde ortak bir retorik yapı sundukları bu yöntem ile tespit edilmiştir.

Sosyal bilimlerde metin incelemesi alanında en eski yöntemlerden biri olan içerik analizi metnin nicel yönleri üzerinden bir analiz imkânı sunar. Metinde geçen kelimeler ve ifade kalıpları iletişimin görünür içeriği olarak inceleme birimi olarak ele alınır. Gönderen ve alıcı arasındaki iletişimin incelenebilir nesnesi olarak bu ifadeler, belirlenecek kategoriler çerçevesinde kodlanarak metnin karakteristiği araştırılır. Bu kodlama ile her bir kategorideki ifa-

20 Ardıç, *Islam and the Politics of Secularism*, 35.

21 Vijay Kumar Bhatia, *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings* (London: Longman, 1993), 13-16.

22 John M. Swales, *Genre Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 73-76, 137-148.

denin kaç defa kullanıldığına dair bir frekans analizi yapma imkânı elde edilir. Metnin içeriği, kategoriler üzerinden frekans analizi aracı ile incelendiğinde kategoriler arası ilişki de ortaya konabilir.²³ Söylem analizi açısından daha ileri incelemelere alt yapı oluşturabilecek olan bu yaklaşım metnin kapsamına ve temel meselelerine dair bir veri elde etmeyi sağlar. Bu araştırmada da iletişimin gönderen tarafı olarak hükümdar ile alıcı taraf olan dinleyiciler (hem nutukların irad edildiği mekânda hâzır olanlar hem de matbu hali ile muhatap olanlar) arasında iletilen mesajın muhtevasına yönelik bir frekans analizi yapılacaktır.

Bu çerçevede aşağıda sultanların irad ettiği nutk-ı hümayunların yapısal, tematik ve söylem strateji ve teknikleri açısından birer analizi sunulacaktır. İlk olarak nutuklar tür analizi yöntemi ile yapısal bir incelemeye tabi tutulacaktır. Sonrasında eleştirel söylem analizi yöntemi ile tespit edilen temalar gösterilecek ve yukarıda bahsedilen söylem stratejileri ve teknikleri kullanılarak bir analiz yapılacaktır. En son frekans analizi yönteminden faydalanılarak nutukların genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

NUTK-I HÜMAYUNLARIN TAHLİLİ

1. Nutk-ı Hümayunların Genel Yapısı

Nutk-ı hümayunların²⁴ birtakım farklılıklar barındırsalar da yapısal olarak birbirine benzer bir şekilde inşa edildiğini söyleyebiliriz. Temel olarak konuşmalarda selamlama ve dua, dahili ve harici durum analizi, meclise hitap, dış siyaset söylemi ile temenni ve dua şeklinde bir retorik yapı görülmektedir. Bu yapı Swales'in hamle ve adım analiz araçları ile incelenecektir. Daha kolay anlaşılması açısından hamleler aşama olarak isimlendirilmiştir. Dolayısıyla nutukların beş aşamadan oluştuğu tespit edilmiştir. Aşama ve alt adımlar aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde yer almaktadır. Nutuk içerikleri daha detaylı incelendiğinde bu aşamaların muhtevasında padişahlar arasında ve bazen aynı padişahın konuşmaları arasında farklılaşmalar tespit edilebilmektedir. Bu farklılıklar adımla-

²³ Titscher vd., *Methods of Text and Discourse Analysis*, 55-62.

²⁴ Yakın zamanda yayınlanan ve bütün nutk-ı hümayunları bir araya getirerek incelemeye sunmuş bir eser için bkz. Naciye Uçar, ed., *Nutk-ı Hümayun: Padişahların Meclis-i Umumiye Açış Konuşmaları (1877-1920)* (Ankara: TBMM Yayınları, 2023).

rın aşamalar içerisinde yer alış sırası ve bazen kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

Aşamalar	Adımlar
1. Aşama: Selamlama ve Dua	1. Adım: Selamlama
	2. Adım: Meclisle İlgili Bilgilendirme
	3. Adım: Memnuniyet İfadesi ve Dua
2. Aşama: Dahili ve Harici Durum Analizi	1. Adım: Mevcut Durumu Doğuran Süreç
	2. Adım: Mevcut Durum Karşısında İzlenen Siyaset
	3. Adım: Halkı Takdir Etme
	4. Adım: Hedef Belirleme
3. Aşama: Meclise Hitap	1. Adım: Meclisin Faaliyetlerini Değerlendirme
	2. Adım: Meclisin Gündemini Belirleme
	3. Adım: Meclisin Hükümet ile İlişisini Değerlendirme
4. Aşama: Dış Siyaset Söylemi	1. Adım: Dış Siyaset İlkelerini İfade Etme
	2. Adım: Dış İlişkilerde Dostane Yaklaşımın Vurgulanması
5. Aşama: Temenni ve Dua	1. Adım: Geleceğe Dair Temenni İfadesi
	2. Adım: Dua

Tablo 1. Nutm-ı Hümayunların Retorik Yapısı

Nutukların birinci aşaması “Selamlama ve Dua”dır. Bu kısım konuşmanın açılışında muhataplarına yönelik bir karşılama ifadesini ve meclisin açılmasından duyulan memnuniyet ve şükürün belirtilmesini içerir. Ancak meclisin feshedildiği veya tatil edildiği durumlarda bir sonraki meclis açılırken yapılan konuşmada, bu meselenin bu aşamada gündeme getirildiği görülmektedir. Sultan Abdülhamid’in 18 Aralık 1908 tarihli konuşmasında ve Sultan Reşad’ın 20 Nisan 1912 ve 15 Mayıs 1914 tarihli nutuklarında bu durumun örneklerini görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında birinci aşamanın ikinci adımının her nutukta görülmeyeceğini söyleyebiliriz.

II. Abdülhamid selamlama adımını “Âyan Mebusan” ifadeleri ile kısa bir şekilde geçerken, Sultan Reşad ve Vahdeddin’in “Muh-terem Âyan ve Mebusan” şeklinde daha kibar bir ifade kullandı-

ği görülmektedir.²⁵ Basit bir ifade farkı gibi gözükse de mebus ve âyanları daha hürmetkar bir ifade ile selamlamanın pozisyonların konumlandırılmasıyla ilgisi olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir ifade hiyerarşik yapıyı bozmasa da muhatabının konumunu yükselten bir tavrı yansıtmaktadır. 31 Mart vakası sonrasında Meclis-i Umumî olarak toplanan âyan ve mebusan heyetlerinin bir padişahın hal edilmesi ve bir diğerinin tahta geçirilmesindeki rolü dikkate alındığında meclis heyetlerinin sultan karşısında eskisinden daha güçlü konumlara sahip olduğunun da bir göstergesidir. Sultan Reşad'ın cülus töreninde biatin "musâfaha suretiyle" yapılması da bu durumun bir işareti olarak alınabilir.²⁶ Zira önceki dönemlerde cülus törenine katılanlar, hükümdarın karşısında temenna ederek veya "tahtın yanı başında duran birinin ayakta elinde tuttuğu saçağı" öperek biat etmişlerdir.²⁷ Sultan Vahdeddin'in biat töreninde de bu temenna ve saçak öpme usulünün uygulanması Sultan Reşad'ın cülusunu diğerlerinden farklılaştırmaktadır.²⁸ Bu çerçevede, Meclis-i Mebusan'ın 1909 yılında Kanun-ı Esasî'de yaptığı değişikliklerin de meclisin hükümdar ve hükümet karşısında yasal açıdan daha kuvvetli bir yapı haline gelmesine olanak sağladığı söylenebilir.²⁹

II. Abdülhamid, I. Meşrutiyet döneminde irad ettiği iki konuşmasında selamlamanın ardından meclisi açmaktan ve milletin temsilcilerini görmekten memnuniyet duyduğunu ifade ederken son konuşmasında bu memnuniyet ifadesi konuşmanın sonuna tehir edilmiştir. Bu durum, sultanın meclisin yeniden toplanarak faaliyete geçmesinden o kadar da hoşnut olmadığına bir işareti olarak görülebilir. Sultan Reşad konuşmalarının çoğunda meclisi açmaya muvaffak kıldığı için Allah'a şükrederek devam eder ve sonrasında meclis mensuplarına hoş geldiniz ifadesinde bulunur. Bunun istisnaları ya meclisin feshedilmesinden sonraki konuşmalarda feshin (ve bir durumda seçimlerin yenilenmesinin) sebebinin ya da savaşın gidişatından ötürü duyulan memnuniyet ifadesinin ilk

25 Bu durumun tek istisnası Sultan Reşad'ın cülüsü sonrası mecliste yaptığı 21 Mayıs 1909 tarihli herhangi bir açılış hitabı ihtiva etmeyen konuşmadır.

26 Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal (haz.), *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 29. Abdurrahman Şeref Efendi'nin müsâfaha ile biati "de'b-i İslâm'dan olduğu üzere" şeklinde tavsif etmesi de dikkat çekicidir.

27 Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa!* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 50.

28 Karateke, *Padişahım Çok Yaşa!*, 50.

29 Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 217.

başta gelmesidir. Sultan Vahdeddin ise sadece ikinci konuşmasında (1920) böyle bir memnuniyet ve karşılama ifadesi kullanmıştır. İlk konuşmasının (1918) bütün konuşmalar içerisindeki en kısa konuşma olduğunu ve dilinin önceki konuşmalara göre daha resmi bir tona sahip olduğunu da dikkate alırsak Vahdeddin'in daha mesafeli bir iletişim dili kullandığını tespit etmekteyiz. Bu durum, Sultan Reşad'ın vefatı üzerine sorumluluğunu üstlenmek zorunda kaldığı savaşın sona ermek üzere olduğu ve yıkıcı etkisinin tartışılmaya başlanacağı bir döneme girişin etkisi ile açıklanabilir.

Meclisin feshi veya tatili ile ilgili bir açıklamanın konuşmanın hemen başında yer alması sultanın meclisle alakalı eylemlerine meşruiyet kaynağı devşirme kaygısını göstermektedir. Meclis-i Mebusan'ın feshi meselesinin neredeyse II. Meşrutiyet döneminin tamamında tartışılan bir konu olarak gündemde olduğunu ve bununla alakalı Kanun-ı Esasî maddesinin sürekli değiştirilmeye çalışıldığını da dikkate alırsak meclis fesihlerinin siyasi alanın aktörleri arasında ortak bir kanaatle kabul edilen bir temelde gerçekleştirilmediğini söyleyebiliriz.³⁰ Dolayısıyla padişahlar için meclisi tatil veya feshetme eylemlerinin meşruiyet temelini oluşturmak eylemlerini gerekçelendirerek meşrutiyete muhalif bir tavır sergilemediklerini ispat çabası olmuştur.

Selamlama ve dua aşamasından sonra konuşmaların ana görevini oluşturan ikinci aşama gelmektedir. “Dahili ve Harici Durum Analizi” olarak isimlendirdiğimiz bu kısımda hükümdarların gündeme getirmek istediği hususlar -ki bunlar tarihsel süreçlerden gündelik olaylara, halktan beklentilerden meşrutiyetin kazanımlarına kadar farklılık gösteren bir konu çeşitliliği gösterir- belirli bir sıra içerisinde yer bulur. Diğer ülkelerle ilişkiler ve ülke içerisinde gerçekleşen önemli olaylar da bu aşamada ele alınır. Bu kısımda ele alınan konu başlıklarının sırasının nasıl belirlendiği ise konuşmada kurulan argümanla alakalıdır. Bununla beraber nutuklarda bu aşamada dört adımın kullanıldığını söyleyebiliriz. İlk olarak ele alınan durumun hangi süreçlerden geçerek meydana geldiği aktarılır. Sonrasında devletin bu durum karşısında nasıl bir siyaset izlediği ortaya konur. Bu noktada bazı nutuklarda halkın mevzu bahis durum karşısında devletin izlediği politikaya desteği veya ge-

30 35. Madde'nin değiştirilmesi ve meclisin feshi ile ilgili dönemin tartışmaları için bkz. Recai Galip Okandan, *Âmme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1947), 93-141.

nel olarak hamiyetli davranışı tebtil edilir. Son olarak bahsedilen durumla ilgili devletin nasıl bir sonucu hedeflediği ortaya konur.

Mesela ilk konuşmasında (Mart 1877) Sultan Abdülhamid eski zamanlarda Osmanlı toplumunun -hassaten gayrimüslimlerin- nasıl bir adil düzende yaşadıkları, bu düzeni tesis eden kimseler olan ecdadı, ilerleyen zamanda bu düzenin neden bozulduğu ve düzeltme çabaları gibi konuları anlatarak başlar. Bu konuların akabinde bağlam bilgisi olarak Rusya ile girilen harp ve bağlı bölgelerden ayaklanma çıkaranlardan söz ederek konuyu tahta geçmesine ve Kanun-ı Esasî'yi ilan etmesine getirir. Kendisini anayasayı ilan etmeye götüren süreci ve nasıl bir ortamda bu ilanı gerçekleştirdiğini anlatarak kendisine meşruiyet devşirir. Abdülhamid, hem ecdadının kurduğu ama sonrasında kötü idarenden dolayı bozulan düzeni ihya eder, hem de tahta geçtiğinde devletin içinde bulunduğu tehlike ve tehditler “şimdiye kadar uğradığı gavailin hiçbirine kıyas ve tatbik kabul etmeyeceği” için cesurca bir hamlede bulunarak “istikbalimizi emniyet-i mütemediye altına almayı fariza-i zimmet” olarak görür ve Kanun-ı Esasî'yi ilan eder.³¹ Konuşmanın neredeyse yarısı bu açıklamaya ayrılmıştır. Üçüncü konuşmasında da (1908) sultan, birinci aşamada Kanun-ı Esasî'nin uygulamadan kaldırılmasının ve meclisin tatil edilmesinin nedenini açıkladıktan sonra kanunun tekrar uygulamaya konmasını ve meclisin toplantıya çağırılmasını doğuran sebepleri anlatarak başlar. İkinci aşamada ise sadareti Kamil Paşa'ya tevcihinden ve onun da yeni usulde idarenin kurulması ile uğraşırken Bulgaristan ve Bosna-Hersek meselelerinin ortaya çıkışından bahseder.³²

Konuşmaların ikinci aşama kısmında memleketin maddi durumu ve manevi hali -moral ve birliktelik duygusu gibi hususlara vurguyla-, meşrutiyetin memlekete getirdiği imkân, diğer devletler ile münasebetler ve yaşanmakta olan savaşlar ve bölgesel sorunlar hakkında görüşler tekrar eden unsurlardır. II. Abdülhamid'in konuşmalarında her ne kadar Rusya ile olan savaş durumu ve Sırbistan, Karadağ ve Bosna ve Hersek bölgeleri ile ilgili hususlar gündeme gelse de meşrutiyetin vaat ettiği imkanlar, Osmanlılık mefhumu ve ülkenin gelişmesi meseleleri de daha genişçe yer bulmuştur. Sultan Reşad'ın 1914 öncesi konuşmalarında Trablusgarp meselesi haricinde çatışma ve anlaşmazlıklardan çok Kanun-ı Esasî,

31 Hakkı Tanık Us, yay. haz., *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, c. 1 (İstanbul: Vakıf Gazete-Matbaa-Kütüphanesi, 1939), 7-10.

32 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, c. 1, t.y., 4-5.

uhuvvet, halkın memleketin maddi ve manevi terakkisine yönelik gayreti ve memleketin sanayi, ziraat, ticaret ve altyapı alanlarında ihtiyaç duyduğu gelişmeler gibi hususlar ön plana çıkmıştır. 1914 itibarıyla ise Harb-i Umumî gündemin neredeyse tamamını kaplar hale gelmiştir. Sultan Reşad, konuşmalarının bu aşamasında ikinci ve üçüncü adıma en çok yer veren hükümdar olarak farklı cephelerde Osmanlı askerinin ve müttefiklerin gösterdiği başarılar, halkın savaş sürecinde verilen mücadeleye desteği ve zaferlerin devamına dair niyazları sıklıkla vurgular.³³ Vahdeddin'in konuşmalarında ise savaş sonrası durumda "haysiyet ve şerefimizle mütenasip bir sulh" ve ülkenin savaş nedeniyle bozulan mali, idari ve maddi altyapısının tekrar imar edilmesine dair plan ve hedefler öne çıkmaktadır.³⁴

Konuşmalarda üçüncü aşama padişahın meclise doğrudan hitabını içermektedir. Bu aşamada üç adım yer almaktadır. İlk olarak padişah meclisin o zamana kadarki faaliyetleri ile ilgili bir değerlendirmesi varsa bunu belirtir. Sonrasında meclisin içinde bulunulan toplantı yılında hangi meselelerle ilgilenmesi gerektiğine dair beklentisini ifade eder. En son olarak meclis ile hükümetin ilişkisine dair yorumunu ve beklentisini dile getirir. "Meclise Hitap" aşamasında sultanlar meclisten beklentilerini bazen madde madde sıralayarak bazen de daha genel bir ifadeyle dile getirmektedir.

Hükümdarın meclise bakış açısını ve mebuslarla kurduğu ilişkiyi yansıtan bu kısımda üç farklı fonksiyonun icra edildiğini görmekteyiz. En temelde padişah meclisin ilgili yasama yılında hangi hususlara odaklanması gerektiğini belirterek bir nevi meclisin gündemini belirlemeye çalışmaktadır. Gündem meselesi meclis çalışmaları için hayli önemli bir noktada yer almaktadır. Gündemin nasıl belirlendiği, bir konunun gündeme girebilmesi için nasıl bir usul izlendiği ve gündem dışı konuların meclis oturumlarında nasıl bir muameleye tabi tutulduğu gibi hususlar parlamento araştırmaları için önemli veriler sunmaktadır.³⁵ Tabii ki padişahın meclisten yasama yılı süresince hangi konularda bir sonuç ortaya koymalarını beklediğini ifade etmesi meclisin günlük gündemini belirlediği anlamına gelmez. Ama bütün şahitlerin -ki bu şahitler sadece resmi personeli değil, bu konuşmaların gazetelerde aktarıldığını

33 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 58-59, 62-63.

34 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 86.

35 Kari Palonen, *Parliamentary Thinking: Procedure, Rhetoric and Time*, Rhethoric, Politics and Society (Cham: Palgrave Macmillan, 2019), 56-58.

düşünürsek bu bilginin ulaştığı herkesi kapsar- huzurunda bazı taleplerde bulunması, dahası yürütme erki yoluyla bazı hususlarda talebin iletileceğini bildirmesi gündemin pratikte belirlenmesinde de önemli bir etkiye sahip olacaktır. Zira meclise idare tarafından gelen kanun tasarıları, bütçe önerileri veya karar almaları gereken herhangi bir konudaki talep dikkate alınacaktır. Bunun üzerine padişah kamusal alanda bir talepte bulunarak bağlayıcı bir çerçeve çizmektedir. Bazı durumlarda önceki konuşmaya atıfla daha önce talep edilen işler veya bazı hususların takip eden seneye bırakılacağı ifade edilmesi padişahın meclisin gündemini belirleme çabasının mevcut seneyi aşan bir kontrol çabasına dönüştüğünü de göstermektedir.³⁶ Bu durumun tek sebebinin padişahların tavır değil, Kanun-ı Esasî icabınca kanun önerisi sunma konusunda ağırlıklı yetkinin hükümet ve padişaha verilmiş olması olduğunun da altını çizmek yerinde olacaktır.³⁷

Bu aşamada icra edilen diğer fonksiyonlar meclisin performansına dair bir değerlendirme yapılması ve hükümet ile olan ilişkilerin genel çerçevesinin teyit edilmesidir. Padişahların konuşmalarında meclisin önceki sene veya senelerdeki performansına dair bir övgü cümlesi veya belirli işlerde ortaya koydukları çabanın aynı şekilde farklı işlerde beklendiğine dair ifadeler meclisin kamusal alanda takdir edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu fonksiyon padişahın meclisin üstünde takdir etmeye yetkili bir konumda olduğunun da altını çizmektedir. Hükümetle meclisin ilişkilerinde ise muavenet (yardımlaşma), müzaheret (destekleme) ve murakabe (denetleme) kavramları öne çıkmaktadır. Meclis hükümetin işlerinde yardım etme ve destek olma vazifesinin yanında onu denetleyen pozisyonda da konumlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında meclis ile hükümetin arasındaki ilişkide denklik ve hatta denetleyen olma vazifesi nedeniyle meclisin hükümetin üzerinde gözetleyici bir pozisyonda resmedildiğini söyleyebiliriz. 1909 Kanun-ı Esasî tadilatında vükelanın Meclis-i Mebusan'a karşı sorumluluğuna dair ek-

36 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 11; Hakkı Tarık Us, yay. haz., *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, c. 2 (İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa-Kütüphane, 1954), 7.

37 Kanun-ı Esasî'nin 53. Maddesine göre yeni bir kanun için öneri verme hakkı her ne kadar Heyet-i Vükela'ya ait olsa da âyan ve mebusan kendi vazifeleri dairesinde kanun önerisi sunabilirler. Fakat bunun için sadaret aracılığı ile "taraf-ı şahanedan istizan" olunması gerekmektedir. 1909 yılındaki Kanun-ı Esasî değişikliğinde istizan meselesi maddeden çıkarılmıştır. Artık izin almadan doğrudan kanun önerisinde bulunma hakkı iki heyete de verilmiştir. Bkz. Yıldız, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasi Metinleri*, 88.

lenen açık ifadeler³⁸ ve resmi bir dayanağı olmasa da teamül haline gelen hükümet programının mecliste okunarak güvenoyu alınması uygulaması³⁹ gibi hususlar meclisin hükümet üzerinde konumlandırıldığını göstermektedir. Ancak meclis, bu konumun gereğini yapacak imkân ve kapasiteyi her zaman elde edememiştir.

Konuşmaların kapanış kısmı da diyebileceğimiz son iki aşaması “Dış Siyaset Söylemi” ile “Temenni ve Dua” aşamalarıdır. Dış siyasetle ilgili aşamada iki adım tespit edebilmekteyiz. İlki devletin dış siyasete dair ilkelerini kısaca hatırlatma ve ikincisi de genel olarak diğer devletlere karşı dostane bir tavrın benimsendiğini neredeyse aynı ifadeler ile belirtmedir. “Düvel-i mütehabbe, düvel-i muazama ve hükûmat-ı saire, hükûmat-ı mücavire, bîtaraf devletler” ifadeleriyle ve bazen de ismen telaffuz edilen devletler ile dostane, halisane ve sulhun muhafazasına dönük bir ilişki takip edildiği bu aşamada vurgulanmaktadır. Devletin askeri ve maddi imkanlarının kısıtlı olduğu ve hâkimiyeti altındaki bölgelerin bağımsızlık çabaları veya Avrupalı devletlerin topraklarını ele geçirme niyetleri altında daimî bir tehdit hissettiği bir dönemde dış siyasetteki temel ilkesinin barış odaklı olması anlaşılabilir bir durumdur.

Son aşama da iki adımdan oluşmaktadır: “Geleceğe Dair Temenni İfadesi” ve “Dua”. Temenni kısmında diğer devletler ile olan ilişkiler veya meclisin (bazen hükümetle beraber) gelecekteki başarısına dair beklentiler dile getirilmektedir. Konuşmalar meclisin vatanperverce mesaisinin ve çabasının başarıya ulaşması için Allah’a dua edilmesiyle bitirilmektedir.

Konuşmalarda takip edilen bu genel yapı bir teamülü yansıtmaktadır. Konuşmanın giriş ve kapanış kısımları mantıken anlaşılabilir olmasına rağmen (selamlama, dua ve temenni) gövde kısmının kompozisyonu ve diğer devletlerle ilişkilere dair kısımlar belirli bir örüntüye işaret etmektedir. Bu örüntünün basit bir şekilde önceki konuşmaların taklit edilmesiyle mi yoksa metin yazarlığı açısından devam eden başka bir örüntüyü mü yansıttığı sorusu akla gelmektedir. Konuşma metinlerini kimin kaleme aldığı ve padişahların yapıya ne derece müdahale ettiğine dair elimizde bilgi olmadığı için bu yapının nutk-ı hümayun türünün zaman içerisinde yerleşmiş

38 Kanun-ı Esasî’nin değişik 30. ve 38. maddeleri için bkz. Yıldız, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasi Metinleri*, 87-88.

39 Meşrutiyet döneminde hükümet programlarının mecliste okunarak güvenoyuna sunulması hakkındaki uygulama ve tartışmalar için bkz. İhsan Güneş, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler: Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2012), 25-54.

bir şablonunu ve yazım teamülünü yansıttığını varsayabiliriz.⁴⁰ Nutuklarda tespit edilen bazı ifadeler böyle bir teamülün varlığına işaret olarak kabul edilebilir. Örneğin, Sultan Abdülhamid'in kadim dönemdeki Osmanlı toplumsal düzeninin kaynağının şer'i prensipler olduğu, bu düzenin halka maddi ve manevi bir saadet sağladığı ve bozulmasının mevzubahis prensiplere ittibadan yüz çevirmekten kaynaklandığına dair anlatısı, Tanzimat Fermanı'nda benzer bir ifadeyle görülmektedir.⁴¹

2. Öne Çıkan Temalar

Nutk-ı hümayunlar ele alındığında iki temanın tebarüz ettiği görülmektedir; meşrutiyet ve barışçıl dış siyaset. Konuşmanın mahalli olan meclisin de en somut tezahürlerinden biri olduğu meşrutiyet kavramı ve ilgili olduğu meseleler konuşmalarda açıktan veya arka planda varlığını devam ettiren, önemli bir temayı oluşturmaktadır.

40 Sultan Abdülhamid'in 1908 yılındaki konuşmasının yazımı ile ilgili bilgiye padişahın son mabeyn başkâtibi Ali Cevat Bey'in *Fezleke*'sinden ulaşıyoruz. Buna göre nutkun ilk müsveddesi Sadrazam Kamil Paşa tarafından tanzim edilerek huzur-u hümayunda karîn-i sani Emin Bey tarafından okunuyor. Nutkun okunmasını müteâkip görüşü sorulan Ali Cevat Bey'in nutku sathi bulduğunu ifade etmesi üzerine Sadrazam ile bu konuyu görüşmesi padişah tarafından isteniyor. Sadrazam ile görüşmede Ali Cevat Bey metnin "icabat-ı zamaniyyeye göre tadil edilmesi lüzumu"nu dile getirmesine rağmen metnin yeterli olduğu cevabını alıyor. Durumu sultana arz ettiğinde ise kendisine "nutkun tanzim ve tertibi usul-i meşrutiyet icabınca kabineye ait olduğu" ve padişahın bir şey söylemeyeceği ifade ediliyor. Sonrasında Ali Cevat Bey nutkun sonuna bir yemin ifadesi eklemek istese de Sultan Abdülhamid zaten yemin ettiğini söyleyerek o ifadeyi kaldırtıyor. Olayın tamamı için bkz. Faik Reşit Unat, yay. haz., *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi: II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Beyin Fezleke'si* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 31-34. Bu metinde nutkun hazırlanmasının hükümete ait bir iş olduğuna dair bir kabul görülmektedir ama bununla ilgili resmi bir kural olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Ama en azından nutukların hazırlanmasında sadrazamların (ve bu olayda gördüğümüz üzere mabeyn başkâtibi gibi hükümdara yakın bürokratların) katkı ve müdahalelerinin olduğunu varsaymak mümkündür.

41 Tanzimat Fermanı'ndaki ifade şu şekildedir: "Cümleye ma'lûm olduğu üzere, Devlet-i aliyemizin bidâyet-i zuhurundan bertî ahkâm-ı celfe-i Kur'aniyye ve kavânin-i şer'iyeye kemâliyle ri'âyet olunduğundan, saltanat-ı seniyyemizin kuvvet ü miknet ve bi'l-cümle tebe'asının refâh u ma'mûriyyeti rütbe-i gayete vâsıl olmuşken, yüz elli sene vardır ki, gavâil-i müte'âkibe ve esbâb-ı mütenevvî'aya mebnî ne şer'-i şerife ve ne kavânin-i münifeye inkıyâd u imtisâl olunmamak hasebiyle, evvelki kuvvet ve ma'mûriyyet bi'l-akıs za'f u fakra mübeddel olmuş (...)" Bkz. Yıldız, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasi Metinleri*, 25. Sultan Abdülhamid'in konuşmasındaki ifade ise şöyledir: "Hasılı o asır ve zamanlarda, adaletin himayesi ve kanunların vikayesi sayesinde devlet ve milletin servet ve saadeti terakkî bulmuş iken, giderek, ne şer'-i şerife ve ne kavânin-i mevzû'aya inkıyâd olunmaması sebebiyle husule gelen terakkiyat tedenniye yüz tutup evvelki kuvvet za'fa mübeddel olmuş idi." Bkz. Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 7.

Barışçıl dış siyaset teması da bütün konuşmalarda izlenebilen bir konu olsa da devletin Sultan Reşad döneminde sürekli ve kapsamlı bir savaş halinde olması bu temanın daha da yoğunlaşmasına sebep olmuştur.

Ana Temalar	Alt Temalar
Meşrutiyet	Kanunların Üstünlüğü
	Serbestlik
	Eşitlik
	Terakki
	Maddi Refah
Barışçıl Dış Siyaset	İstiklal
	Sulhe Dayalı Yaklaşım
	Devletin/Milletin Haysiyeti
	Ülkeler Arası Hukuki Düzenlemeler

Tablo 2. Nutm-ı Hümayunlardaki Söylem Temaları

Meşrutiyet teması hem bu rejimin nasıl ortaya çıktığını ve tecrübe edilirken yaşanan olayların nasıl değerlendirildiğini hem de bu kavramın neyi ihtiva ettiğine dair bir perspektifi yansıtır. Meşrutiyetin ilanını doğuran tarihsel sürecin betimlenmesi, meşrutiyet öncesi devlet yönetiminin olumlu nitelikler taşıdığı dönemdeki düzenin, meşrutiyetin esaslarından olarak görülen serbestlik ve eşitlik gibi hususlarda aslında benzer haklar tanıdığını iddia etmektedir. Dolayısı ile meşrutiyet sadece günün ihtiyaçları çerçevesinde yürürlüğe konan bir rejim sistemi değil aynı zamanda Osmanlı klasik döneminde halkın sahip olduğu hak ve saadetin yeniden temininin de yoludur. Bu şekilde yönetim usulü olarak farklı olsa da devletin temel kaygısının her zaman halkın saadeti ve hakları olduğu vurgusu yapılmaktadır ve klasik dönemin olumlu hatırlanan unsurları ile bir devamlılık hattı kurulmaktadır.

Meşrutiyet halka sadece haklar ve özgürlükler anlamında değil maddi refah anlamında da gelişmeler sağlayacaktır. Hem kurumsal gelişim hem de ekonomik çıktı üretilen alanlardaki altyapısal gelişmeler yeni rejimin meyvesi olacaktır. Halktan farklı noktalar-

da talep edilen katkı, meşrutiyetin onlara verdiği bir hak ve sorumluluk olarak tasvir edilir. Meşrutiyetin olumlu sonuçları aslında toplumun her kesimi için (idare, meclis ve mahkemeler üzerinden devleti oluşturan kuvvetler ve bütün unsurlarıyla halk için) sorumluluk anlamına gelmektedir. Halka, idareye ve meclise hitaplar, meşrutiyetin veya Kanun-ı Esasî'nin gerektirdiği hususlara vurgu yapılarak gerçekleştirilir. Meşrutiyetin gerekliliği ve meyveleri için de daha önce bu usulü uygulamaya koymuş devletlerin eylemleri meşrulaştırıcı bir unsur olur. Konuşmaların tamamına bakıldığında meşrutiyetin nasıl hayat bulduğu, ne fayda sağladığı, insanlara nasıl bir görev yüklediği ve toplum için ne anlama geldiği anlatılmaktadır. Bu açıdan metinler meşrutiyetin meşrulaştırılması çabalarını yansıtan bir tablo olarak görülebilir. Kanun-ı Esasî'nin askıya alındığı veya meclisin feshedildiği anlara dair anlatılarda bile meşrutiyet sorgulanmaz ancak bu eylemlerin meşrutiyetin getirdiği düzen çerçevesinde gerçekleştirildiği iddia edilir.

Konuşmalarda istisnasız bir şekilde tekrar eden bir diğer tema ise diğer devletler -hususen batılı devletler- ile olan ilişkiler ve bu ilişkilerde genel prensip olarak kabul edilen sulh yaklaşımıdır. Bu konu, konuşmanın yapıldığı zamanda mevzubahis devletler ile olan ilişkinin durumuna göre farklı tonlarda ele alınsa da temelde Osmanlı Devleti'nin hakkını muhafaza etmek şartıyla barış yanlısı bir imaj çizildiğini görmekteyiz. Osmanlı'nın istiklali ile devletin ve milletin haysiyeti özellikle vurgulanmaktadır. Her konuşmanın sonunda Avrupa devletleri, komşu devletler veya o an yaşanan çatışmada bitaraf olan devletlerle dostane ve sulhe dayalı bir ilişki sürdürüldüğü belirtilmektedir. Bir çatışmanın vuku bulduğu durumlarda ise çatışma halinin şiddetine göre farklı vurgular gözlemlenmektedir. Örneğin İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali süresince sulh arayışı vurgusu hâkimken, I. Dünya Savaşı'nın en hareketli dönemlerinde müttefik devletler övülüp düşman devletlerin hezimetleri vurgulanmaktadır. Ayrıca diğer devletler ile yapılan anlaşmalar veya genel olarak "kavaid-i hukuk-ı milel" gibi devletlerarası ilişkilerin hukuki çerçevesine atıf yapılan ifadeler bu temanın işlendiği kısımlarda görülebilmektedir.

Genel olarak devletlerarası hukuki düzenlemelere ve anlaşmalara uymayı ilke edinen, kendi bütünlüğüne ve maslahatına bir zarar teşebbüsü olmadıkça uyumlu bir ilişki sürdürmeyi hedefleyen bir dış politika anlayışı konuşmalara yansımıştır. Barışçıl ve dostane ilişkileri hedefleyen yaklaşım meşrutiyetin ilanı ile ilişkilendirilmiş, Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı'nın iç düzeninde ortaya

koyduğu, kanuni yönetimi vurgulayan ve toplumsal unsurlara hak ve özgürlükler veren meşrutiyet girişimine binaen daha olumlu bir bakış açısına sahip olacağı umulmuştur.⁴²

Nutuklar incelendiğinde yukarıda bahsedilen temaların ve alt temaların sultanlara göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Sultan Abdülhamid'in konuşmalarında meşrutiyet ana teması ve alt temaları çok belirgin olarak öne çıkmaktadır. Konuşmalarında sürekli meşrutiyetin neleri ihtiva ettiği ve halka nasıl bir kazanım sağlayacağını vurgulamıştır. Meşrutiyetin ilanında ve yeniden tesisinde devletin başında olan kişi olarak Abdülhamid'in konuşmalarında bu temanın baskınlığı anlaşılabilir. Sultan Reşad'ın konuşmalarında da meşrutiyet teması gözlemlenebiliyorsa da dönemin savaş ortamının da etkisi ile barışçıl dış siyaset teması daha baskındır. Her ne kadar savaş sürecinde ordu ve milleti teşvik için düşmanlara karşı açık ve net bir saldırgan tavır gösterse de Sultan Reşad'ın konuşmalarında bağımsızlık, Osmanlı Devleti'nin ve milletin haklarını koruma ve çatışma içinde olunmayan devletler ile dostane ilişkiler sürekli zikredilmiştir. Hatta İran'la yaşanan problemler ve sonrasında ortak bir komisyon ile sınırların belirlenmesi süreci, çatışmaların sulhe dayalı çözümünü önceleyen tavrı gösterir bir şekilde anlatılmıştır.⁴³ Sultan Vahdeddin'in konuşmalarında da barışçıl dış siyaset teması baskındır. Savaş sonrası dönemde devletin ve milletin haysiyetini koruyacak bir barış arayışı konuşmalarında öne çıkan bir alt temadır.

3. Strateji ve Teknikler

Konuşma metinlerini incelediğimiz zaman üç padişahın da kullandığı bazı ortak ve farklı söylem stratejileri ve tekniklerini tespit edebiliyoruz. Bu stratejiler temelde argümanlarını meşrulaştırırken kullandıkları referans çerçevesi ve meşrutiyet döneminde padişahın toplumsal düzlemde nasıl konumlandırıldığı ile ilgilidir. Stratejiler hükümdarların argümanlarını kurarken başvurdukları ana söylem aracı iken bir strateji altında aynı üst başlıkta değerlendirilebilecek teknikler (bir anlamda mikro stratejiler) yer almaktadır. Bu temel stratejiler İslami Kaynaklara Referans, Tarihin Seçmeci Kullanımı, Modern Siyasi Kavramlara Gönderme, Padişahın Toplumsal-Siyasi Pozisyonunu En Üstte Konumlandırma ve Padi-

⁴² Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 12.

⁴³ *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 63.

şahın Toplumsal-Siyasi Pozisyonunu Muğlaklaştırma olarak tespit edilmiştir. Her söylem stratejisi birden fazla teknik vasıtası ile kullanılmıştır. Farklı teknikler aracılığı ile konuşmacılar belirli bir stratejiye katkı sağlayarak söylemlerini kurgulamıştır. Strateji ve teknik kullanımların çoğunda padişahlar benzer yaklaşım gösterse de bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Bu noktalara aşağıda strateji ve tekniklerin kullanımları örnekler üzerinden detaylı bir şekilde incelenirken değinilecektir.

Söylem Stratejisi	Söylem Tekniği
İslami Kaynaklara Referans	Allah'a Dua ve Hamd
	Şer'î Kaideleri Vurgulama
	Hadislere Referans
Tarihin Seçmeci Kullanımı	Eski Padişahları ve Devletin Önceki Dönemlerini Hatırlatma
	Padişahın Daha Önce Yaptıklarını Hatırlatma
Modern Siyasi Kavramlara Gönderme	Osmanlılık Kavramını Vurgulama
	Terakki Kavramını Vurgulama
	Kanunilik Kavramını Vurgulama
Padişahın Toplumsal-Siyasi Pozisyonunu En Üstte Konumlandırma	Saltanat Makamını Vurgulama
	Meşrutiyetin Faili Olarak Öne Çıkarma
	Muhataplarından Kesin ve Net Bir Dille Talep
	Pedersahîliği Vurgulama
Padişahın Toplumsal-Siyasi Pozisyonunu Muğlaklaştırma	Muhataplarına Hitabın Muğlaklaşması
	Muhataplarından Talebin Muğlaklaşması
	Toplumsal Unsurlar Arası Hiyerarşiyi Muğlaklaştırma

Tablo 3. Söylem Stratejileri ve Teknikleri

Bu çerçevede metinlerde öne çıkan ilk strateji İslami kaynaklara referans verme stratejisidir. İslami kaynaklar ve unsurlar yapılan eylemlerin, geleceğe dair planların veya genel durum değerlendirme ve tespitlerinin meşruiyetini sağlamada temel referans kaynağı

olarak kullanılmaktadır. Bütün metinlerde Allah, sürekli kendisine yönelinen, girilen idari ve siyasi çabaların başarıya ulaşması için müracaat edilen en yüksek merci olarak görülmektedir. Hem konuşmaların baş kısımlarında hem de sondaki temenni kısmında neredeyse sistematik bir şekilde Allah'a şükredilmekte ve başarı için dua edilmektedir. Özellikle Sultan Reşad'ın konuşmalarında savaşların şiddetini arttırdığı, askeri güçlerin sıkıntılı durumlara düçar olduğu anlarda bu sıkıntıların halli için Allah'a müracaat edildiğini görmekteyiz.⁴⁴ Benzer şekilde başarılar veya cülûs gibi durumlar Allah'ın takdiri ve peygamberin yardımı (ruhaniyeti) ile ilişkilendirilerek sunulmaktadır.⁴⁵ Bunun dışında göze çarpan bir diğer İslami referans verme tekniği şer'î kaidelere yapılan atıflardır. Şer'î prensiplere uymanın adalet ve hürriyetin sağlanmasının temel bir şartı olduğu, ülkede ihtiyaç duyulan terakkiyatın ve canlılığın şer'î ahkâma riayeti bir mecburiyet kıldığı ve meşrutiyetin kendisinin "Şer'-i şerîfin ve aklü naklin emrettiği" bir husus olduğu özellikle vurgulanmaktadır.⁴⁶ Bu strateji çerçevesinde kullanılan üçüncü bir teknik ise doğrudan hadis referansı vermektir. İslam geleneğinde olduğu gibi Osmanlı siyasal tartışmalarında da çok sık kullanılan⁴⁷ bu tekniğe burada ele aldığımız metinlerde diğerlerine göre daha az rastlanmaktadır: bu tekniği yalnızca Sultan Vahdeddin'in son konuşmasında görmekteyiz. Bu metinde savaş sonrası durumun vahameti karşısında muhtemelen moral verme amacıyla "Elhaku ya'lû velâ yu'lâ aleyh" hadisi bir "kaziyye-i müselleme" (inkar edilemez bir önerme) olarak sunulmuştur.⁴⁸

Padişahların sıklıkla başvurduğu ikinci strateji tarihe/geçmiş seçmeci biçimde referans vermeyi içermektedir. Yine bütün siyasi tartışma ve söylemlerde çok yaygın kullanılan bu strateji burada iki teknikle kullanılmaktadır. Birincisi daha çok Sultan Abdülhamid'in

44 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 70, 74.

45 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 46, 74.

46 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 7; *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 50.

47 Ardiç, *Islam and the Politics of Secularism*, 115-130.

48 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 90. Hadisin anlamı şu şekildedir: "Hak üstün gelir, ona galip gelinemez". Bu sahihliği meşhûk hadisin Osmanlı son döneminde yaşamış iki isim üzerinden kullanımına ve sıhhatine dair bir araştırma için bkz. Mehmet Göktas, "Bir Hadis İki Muasır ve İki Mütalaa," *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, sy. 11 (2021), 253-267. Bu hadis aynı zamanda Namık Kemal'in Hürriyet gazetesindeki makalelerinden birinin başlığıdır. Makale metni için bakınız Alp Eren Topal, yay. haz., *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi 1 (1868-1869)* (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019), 48-52.

konuşmalarında gördüğümüz önceki padişahlara ve devletin önceki (şanlı) dönemlerine yapılan referans şeklindedir. İkinci teknik ise padişahın kendisinin daha önce yaptığı şeylere atıf yaparak meşruiyet devşirmesidir. Abdülhamid özellikle ilk konuşmasında (Mart 1877) başvurduğu bu strateji ile meşrutiyet öncesi dönemde halk arasında adaletin ve farklı din mensuplarının dinlerini özgürce yaşama hürriyetinin Fatih Sultan Mehmet zamanında tesis edildiğinden, diğer ecdadının da bu kaideye uyarak serbestliği devam ettirdiğinden bahseder. Sonrasında Şer'î kaidelere ve vazedilmiş kanunlara uyulmaması (uymayanın kim olduğu açıkça söylenmemiştir) üzerine bozulan düzen, ecdadından Sultan Mahmud ve Abdülmecid tarafından ortaya konan çabalarla düzeltilmeye çalışılmıştır.⁴⁹ Diğer taraftan hem Sultan Abdülhamid hem de Sultan Reşad konuşmalarında daha önce yaptıkları işlere ve nutk-ı hümayunlara atıf yaparak bunların sonucunda ortaya konan işlerin olumlu etkilerinden bahsetmişlerdir.

Konuşmalarda sıklıkla başvurulduğunu gördüğümüz bir diğer strateji de olguları açıklarken bazı modern siyasi kavramlara göndermede bulunarak bu kavramın (bazen muğlak) manası çerçevesinde bir açıklama getirmektir. Bu çerçevede Osmanlılık, Terakki ve Kanunilik kavramlarının öne çıktığını görmekteyiz. Osmanlılık kavramı, XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde devletin adı konulmamış resmi ideolojisinin Osmanlılık olduğunu gösterecek şekilde, hem doğrudan halkı tanımlar bir ifade olarak hem de devletin geçmiş dönemlerini de içerecek ve hanedanın varlığını ve padişahın meşruiyetini teyit edecek şekilde mefhum olarak kullanılmaktadır. Sultan Reşad'ın ifadeleriyle “Her ne cins ve mezhepten olursa olsunlar” “millet-i muazzama-i Osmaniye”nin ittihad ve uhuvvet içinde yaşaması gerekmektedir.⁵⁰ Osmanlı kavramı hem gayrimüslimleri hem de farklı etnik kökene sahip unsurları içerecek bir şekilde tasvir edilmektedir – ki bu Osmanlılık ideolojisinin baskın karakterinin bir başka göstergesidir. Bu şekilde kurgulanan Osmanlı halkı/vatandaşları meşrutiyetin kazandırdığı eşitlik imkânı ve gelişmelerden yararlanacak ve askerlik gibi ortak vazifelerde üzerine düşeni yapacaktır. Osmanlılığa aidiyet ortak bir övünç kaynağı oluşturmaktadır. Sultan Abdülhamid'in söylediği şekilde “şimdiye kadar kudret ve miknetin ‘alem-i müştehiri olan

⁴⁹ Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 7.

⁵⁰ *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 47, 54.

Osmanlı namı” vatandaşların karşılıklı menfaatlerini muhafaza ederek yaşamını sürdürmesini mümkün kılacaktır.⁵¹

Osmanlılık fikri vatan kavramı ile ilişki içerisinde de kullanılmıştır. Osmanlı topraklarının hem düşman devletlerin saldırıları hem de ayrılma talepleri neticesinde bölünme tehdidi altında olduğu bir dönemde “evlad-ı vatan” olarak halkın birlik içerisinde bu saldırılara karşı devletin çabalarına destek olması beklenmektedir.⁵² Sultan Reşad bu ortak çabaların sonucunda Büyük Harb’in neticesinin “bütün âlem-i İslam’ın ve Osmanlılığın hayır ve selametini” doğurmasını temenni etmektedir.⁵³ Diğer taraftan Osmanlılığın lafız itibarıyla değil de mefhum olarak kullanımını da hanedanın eski zamanlardan beri yöneticiler olarak devlet ve milletin selamet ve saadetine yönelik çabalarını ve nesilden nesile aktarılan bir yönetim hakkını işaret eden ifadelerde görmekteyiz. Sultan Abdülhamid ve Sultan Vahdeddin cülûsları hakkında konuşurken bunun ırsî bir hak olduğunu, “ecdâd-ı ‘izâm”ın tahtına oturduklarını ifade etmektedir.⁵⁴ Bu metinlerde vücut bulan Osmanlılık söylemi bir yandan halkı bir arada tutan bir manayı taşıırken diğer yandan hanedanın ismi ve nesiller boyu aktarılan bir yönetim hakkına işaret etmesi açısından halk ile yönetici arasında bir bağ kurma fonksiyonu icra etmektedir. XIX. yüzyılda yükselen milliyetçilikler karşısında ortak bir üst kimlik arayışı olarak Tanzimat döneminde öne çıkan Osmanlılık fikri Meşrutiyet döneminde de söylemsel gücünü korumuştur. Kanun-ı Esasî’de yapılan Osmanlılık tanımının⁵⁵ yanı sıra, Jön Türk düşünürlerinin Osmanlılık konusundaki tavrı⁵⁶ ve II. Meşrutiyet döneminde bu kavram çevresinde ortaya çıkan “göz yaşartıcı”⁵⁷ tutum, nutk-ı hümayunlardaki yaklaşımın tarihsel bağlamda bir karşılığı olduğunu gösterir. Fakat sultanların vatan-

51 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 11.

52 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 47.

53 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 74.

54 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 86; Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 10.

55 Bu tanım Kanun-ı Esasî’nin 8. maddesinde şu şekilde yapılmıştır: “Devlet- Osmâniyye tâbî’iyetinde bulunan efrâdın cümlesine, her kangı din ve mezhebden olur ise olsun, bilâ-istisnâ Osmanlı ta’bir olunur ve Osmanlı sıfatı, kânûnen mu’ayyen olan ahvâle göre istihsâl ve izâ’a edilir.”, Yıldız, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasi Metinleri*, 71.

56 Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913),” *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 107-109.

57 Şükrü Hanioglu, “Osmanlılık,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 6 cilt (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 5: 1392.

daşlık mefhumu çerçevesinde değerlendirilebilecek bir Osmanlılık anlayışının yanında klasik dönemden beslenen ve hanedan ile tebaa arasındaki ilişkiye vurgu yapan yaklaşımlarından dolayı kendi konumlarına meşruiyet devşirmek için kavrama genişlik kazandırdıklarını söyleyebiliriz.

İncelediğimiz metinlerde sıklıkla atıf yapılan bir diğer modern kavram ise “terakki/ilerleme” terimidir. Terakki servet, saadet, kuvvet, askeriye, ziraat ve maarif gibi maddi ve manevi olgularla birlikte kullanılmıştır. Bu kadar çeşitli bir kullanımı olması kelimenin genel olarak gelişme ve büyüme gibi anlamlara gelecek şekilde ilerlemeci bir manada kullanıldığını düşündürmektedir. Bu bağlamda gayrimüslimlerin toplum içinde eşit muamele görmeleri ve devlete karşı eşit sorumluluklara sahip olmaları (askerlik hizmeti gibi) terakkinin bir yansıması olarak anlatılır. Sultan Abdülhamid ilk konuşmasında (Mart 1877) maarifi, terakkinin bir gereği olarak öne sürerken son konuşmasında (1908) meşrutiyetin uygulamaya konması için millette olması gereken istidadın artmasının yolu olarak vurgulamıştır.⁵⁸ Genel anlamda kadim zamanlardaki düzenin bozulması karşısında, Tanzimat ile başlayan ıslahat çalışmaları ve sonrasında Meşrutiyet’in ilanı ile girilen eylemler terakki mefhumu ile aktarılır.

Bu çerçevede terakkinin ne olduğu, neye kıyasla anlaşılacağı hususunda ise iki kıyas noktası ön plana çıkmaktadır. Birisi şer-i şerif, vazedilmiş kanunlar ve kavâid-i medeniyeye uyararak adaletin tesis edilmesidir. Bu kriterler ilkesel bir çerçeveyi yansıtmaktadır. Bununla beraber bazı hukuki meselelerin “asrın ihtiyacına tevfiği”, “terakkiyât-ı medeniyeye-i asriyeden istifade etmek”, “âlem-i medeniyetin terakkiyât-ı hâzırasına” yetişmek gibi ifadeler ve “düvel-i mütemeddinenin terakkiyâtı ve memleketlerinin emniyet ve ma‘mûriyeti”ni işlerin “cümlelerin re’y ü ittifakı” ile yapılmasına bağlayan tespitler, terakki kavramının içeriğini dolduran ikinci bir mihenk noktası olarak Avrupa’nın görüldüğüne ve modern çizgisel-ilerlemeci zaman anlayışının belli ölçüde benimsenmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu durum özellikle Sultan Abdülhamid’in 1877 yılındaki iki konuşmasında bariz biçimde tezahür eder.⁵⁹ Bu durumun kuvvet ve imkânlar açısından baskın gelen bir tarafa öy-

58 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 11; *Meclis-i Umûmî Zabıt Cerideleri*, 4.

59 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 10; Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1954, 7.

künme olarak görülmesi mümkündür. Bununla beraber ilerleyen dönemde Batıya öykünmenin sadece güçlü-güçsüz ilişkisinden kaynaklanmaktan çıkıp ideal örnek olarak görmeye dönüştüğü düşünülürken, bu fikrin nüvelerini kamusal alanda yaygınca takip edilen ve devletin en üst kademesinin ağzından ifade edilen bu konuşmalarda görmek ilginçtir.⁶⁰

Kanunilik kavramı hem “kanun” ve “kaide/kavaid” kelimeleri şeklinde hem de kanunilikten türeyen unsurlar olarak “adalet” ve “müsavat” gibi kavramlar üzerinden konuşmalarda yer almaktadır. Kanuna bağlı olmak ve kanunla sınırlanmak meşrutiyetin getirdiği yenilikleri tanımlarken sıklıkla kullanılır. Kanun sadece meşrutiyete ait bir olgu değildir. Meşrutiyet öncesinde klasik zamanda kurulan düzen de “kavânîni mevzû‘aya” (yürürlükte olan kanunlar) dayanmaktadır.⁶¹ Fakat meşrutiyetle beraber gelen kanunilik (en temelde de Kanun-ı Esasî) bozulan düzeni ihya ederek maddi ve manevi kazançlar doğuracaktır. Sultan Abdülhamid’e göre bundan böyle “kanun cenâh-ı himâyeti altında yaşanacak”, gayrimüslimler “huzûr-ı kanunda ve memleketin hukuk ve vezâifinde” eşit hakka sahip olacaktır.⁶² Sultan Reşad da ticaret, ziraat ve sanayi gibi alanların “kavâid-i adl ü müsâvâtın” tatbiki halinde gelişeceğini düşünmektedir.⁶³ Aynı sultan tarafından düşmanlar “kavâid-i hukuk-ı düvele mügâyir” hamlelerde bulunmakla suçlanmakta, Osmanlı yüksek askeri divanının görevini “kanun ve adalet daire-sinde” yapacağı vurgulanmaktadır.⁶⁴ Meclisin çoğu mesaisinin hazırlanan kanun tasarılarını görüşmek ve karara bağlamak olduğu ifade edilen kısımlar da göz önünde bulundurulduğunda nutukların meselelerin çözümünü ve gelecek kurgusunu kanunilik ve bununla ilişkili adalet ve müsâvât gibi kavramlar üzerinden yaptığını tespit etmekteyiz.⁶⁵ Sultanların kanunilik hususundaki vurgula-

60 Terakki fikrinin Osmanlı modernleşmesindeki yeri ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde nasıl tartışıldığına dair ayrıntılı bir çalışma için bkz. Fulya İbanoğlu, “II. Meşrutiyet’te Terakki Fikri” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2021).

61 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 7.

62 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 11; Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1954, 7.

63 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 62.

64 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 82, 66.

65 Müsâvât kavramı Tanzimat Fermanı’ndan itibaren Osmanlı siyasal tartışmalarının odağında yer alan bir kavram olmuştur. Bu kavrama dair dönemin metinlerinde ortaya konan farklı tartışmalara dair bir inceleme için bkz. İsmail Kara, “Müsavat Yahut Müslümanlara Eşitsizlik,” *İslâmcuların Siyasi Görüşleri 2* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 171-209.

rının siyasal alanda, özellikle de Meclis-i Mebusan'da bir karşılığı olduğu, dönemin tartışmaları incelendiğinde gözlemlenebilir. Meclis, özellikle II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında birçok kanun çalışması yapmıştır. Bu durum kurumun yasama organı olması ve icra yetkisi olmaması ile açıklanabilir. Ama meselelerin çözümünde kanunlaştırma çalışmalarına önem atfetmenin yaygın bir tavır olduğu da meclisteki tartışmalarda tespit edilebilecektir. Meşrutiyet dönemindeki bu vurguyu daha iyi anlamak için XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı modernleşmesi sürecindeki kanun yapım pratikleri ile beraber düşünmek gerekmektedir.

Konuşmalarda kullanılan son iki strateji padişahın toplumsal düzendeki konumuna işaret eden ifadelerle ilişkilidir. Meşrutiyetin özellikle iktidar denkleminde yeni bir unsur olan meclis üzerinden farklı bir düzenleme getirdiği aşikârdır. Artık kanun çalışmalarını yapan, onaylayacağı bütçe üzerinden hükümeti denetleyebilen, sultan ve Bâbîâlî'nin karşısında farklı bir siyasal odak noktası oluşturacak yeni bir aktör vardır. Buna ek olarak halkın da siyasal denklemde doğrudan var olmasa bile (ki özellikle 1908 sonrası toplumsal hareketlilik ve basının etkisi dikkate alındığında halkın da kısmen doğrudan bir aktör olduğu anların arttığını söylemek mümkün olabilir⁶⁶) hem meclisi seçen hem de yöneticilerin söylemlerine doğrudan muhatap olan bir aktör olarak daha çok hesaba katıldığını görmekteyiz. Bu açıdan padişahın yeni siyasal düzende nasıl konumlandırılacağı, bu düzen içerisindeki hiyerarşik pozisyonunun nasıl hissettirileceğine dair iki farklı yaklaşım tespit edilebilmektedir. Birincisi padişahın toplumsal-siyasi pozisyonunu aşikâr bir şekilde hiyerarşik düzlemin en üstünde konumlandırma stratejisidir. Diğer ise padişahın pozisyonu üstte yer alsa bile bunun muğlak bir şekilde belirtilmesi stratejisidir. Bu stratejiler iki farklı yaklaşımı yansıtmaktadır. Sultan kendi konumuna dair özgüven sahibi olduğu veya konumunun muhkem olduğunu hissettiği zaman kendisini hiyerarşik düzlemin en üstünde konumlandırmak konusunda rahat davranmaktadır. Fakat konumu ile ilgili soru işaretlerinin olduğuna dair bir vehmi varsa kendi pozisyonunu muğlaklaştırma stratejisi öne çıkmaktadır. Böyle bir vehim Sultan Reşad'ın Sultan Abdülhamid'in hal'i sonrası tahta çıktığında yaptığı konuşmada net bir şekilde görülmektedir. Ancak Sultan Abdülhamid'in konuşmalarının genelinde ve Sultan Vahdeddin'in

66 Bkz. Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi* (İstanbul: İletişim, 2004).

konuşmalarında en üstte konumlandırma stratejisinin daha bas-
kın olduğu fark edilmektedir. Bu durum Reşad'ın bir hal vakasın-
dan sonra tahta geçmesi nedeniyle konumunun kırılğanlığının
farkında olmasına bağlanabilir. Sultan Abdülhamid'in de bir darbe
sonrası hal edilen bir padişahın yerine bazı pazarlıklar sonucu tah-
ta çıktığı dikkate alınırsa onun konuşmalarında da benzer bir du-
rumun görülmesi beklenebilir.⁶⁷ Ancak 31 Mart Vakası sonrası İtti-
hat ve Terakki'nin kuvvetlenmesi ve Kanun-ı Esasî değişikliklerinin
meclis gündemine girmesi Reşad'ın tavrını daha iyi izah edebilir.
Sultan Abdülhamid'in kontrolü elden bırakmama yaklaşımı ve
Sultan Vahdeddin'in savaş sonrası durumda kontrolü eline alma
çabası kullandıkları stratejiyi anlamlandırmaya yardımcı olacaktır.
Aşağıdaki örneklerde bu durum daha detaylı incelenecektir.

İlk strateji, saltanat makamına vurgu yapma, meşrutiyetin faili
olarak padişahın öne çıkarılması, muhataplarından taleplerini ke-
sin ve net bir dille ifade etme ve pederşahiliğe vurgu teknikleri ile
uygulanmaktadır. Saltanat makamına vurgu Osmanlı hükmüne,
özellikle eski padişahlar ile irsi bağın altı açık bir şekilde çizilerek
uygulanmıştır. Sultan Abdülhamid'in "Ecdâd-ı izâmımdan" Fa-
tîh Sultan Mehmet, "büyük pederim" Sultan Mahmud ve "vâlid-i
mâcidim" Sultan Abdülmecid gibi ifadeleri, eylemleri ile halkın
nezdinde önemli yer tutan eski padişahlar ile irsiyet bağını do-
laysız bir şekilde kurarak bu padişahların sahip olduğu sembolik
temsil gücünü kendine devşirme imkânı sunmaktadır.⁶⁸ Sultan
Vahdeddin de benzer şekilde "bi'l-irs ve'l-istihkak makam-ı salta-
nat ve hilafet" pozisyonuna geçen biri olarak nesli itibari ile üstün
bir pozisyonu hak ettiğini göstermiş ve bu devamlılığın bulunduğu
pozisyona kattığı meşruiyet gücünü öne çıkarmıştır.⁶⁹ Aynı şekilde
"şahane" kelimesinin mülk, tebaa ve ordu gibi kavramların sıfatı
olarak kullanılması bunların saltanat makamına aitliğine doğru-
dan bir vurguyu içerir. Dolayısıyla bu ifadelerle padişah sosyal dü-
zenin ve siyasal düzlemin tepesinde konumlandırılmaktadır.

Sultan Abdülhamid meşrutiyetin hem 1876'daki ilk ilanında hem
de 1908'de yeniden uygulamaya konmasında esas fail olarak ken-
disini öne sürmüştür. İlkinde devletin dışarı olduğu karışıklıklar ve

67 Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876* (Princeton: Princeton University Press, 1963), 311-357.

68 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 7.

69 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 86.

düzensizliğin ortadan kaldırılması için gerekli olduğunu düşündüğü iyi bir yönetim tarzını, medeni devletlerin tecrübesinden ilhamla meşrutiyet ile kuracağını düşündüğünden bahseder.⁷⁰ 1908'de ise aksi yönde görüş bildirenler olmasına rağmen artık halkın meşrutiyeti uygulamak için ihtiyaç duyduğu maarif seviyesine ulaştığını düşünerek Kanun-ı Esasî'yi tekrar yürürlüğe koymayı ve meclisi toplantıya davet etmeyi uygun görür.⁷¹ Sultan Reşad'ın konuşmalarında da meşrutiyetin icrasını ve Kanun-ı Esasî'nin gereğinin yapılmasını meclis, hükümet ve halktan talep eden bir pozisyondan hitap ettiğini görmekteyiz. Bu örnekler meşrutiyetin kurucu ve uygulayıcı faili olarak sultanların kendilerini öne çıkardığını, dolayısıyla yeni düzenin fail unsuru olarak kendilerine işaret ettiklerini göstermektedir. Kanun-ı Esasî'nin bir ferman ile ilan edildiği dikkate alınırsa bu vurgu anlaşılabilir olmaktadır.

Padişahın konumunun üstünlüğünü aşikâr eden üçüncü teknik meclisten talep edilen işler konusunda aktif bir talep ifadesinin kullanımına başvurmadır. Sultan Abdülhamid ve Reşad'ın yapılması gerekenlerin “matlûb-ı kat'î” olması veya padişahın meclisin bazı iş kalemlerini “süratle tedkik ve tasdik eylemesini arzu” etmesi gibi ifadeleri doğrudan talep içeren ve iş yapılmasını emreder bir söylemi yansıtmaktadır.⁷² Sultan Vahdeddin'in ikinci konuşmasında (1920) bütün konuşmalar içinde tek örnek olarak gördüğümüz “Efendiler!” hitabı padişahın emredici pozisyonda konumlanmasına bir misal olabilir.⁷³ Bu kapsamdaki son söylem tekniği pederşahîliğin vurgulanmasıdır. Bu teknik için kullanılan “Osmanlı evladım”, “asker evladım” ve “mücahidîn-i necîbe-i Arab evladımız” gibi kullanımlar, metinlerde karşılaşılan ve aşağıda farklı bir tekniğin kullanımı olarak izah edeceğimiz “evlad-ı vatan” tabirinin karşısında düşünüldüğünde, padişahın toplumun babası konumuna yerleştirilerek hiyerarşik düzlemde en üstte pozisyonlandığı bir söyleme işaret etmektedir.⁷⁴

70 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 10.

71 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 4. 1878 yılında meclisin tatil edildiğini ilan eden iradede ise sadece “politika buhranı”ndan bahsedilmiş ve “mücerred ahval-i hâzıra-i fevkalâde muktezasinca” meclisin tatil edildiği ifade edilmiş, maarif veya halkın durumu ile ilgili bir vurgu yer almamıştır. Bkz. Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1954, 406-407.

72 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 11; *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 68.

73 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 90.

74 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 54, 63.

Padişahın toplumsal-siyasi düzen içerisinde konumunu muğlaklaştırma stratejisi muhataplarına hitabın muğlaklaşması, talebin muğlaklaştırılması ve toplumsal unsurlar arası hiyerarşiyi muğlaklaştırma teknikleri ile uygulanmaktadır. Sultan Reşad ve Vahdeddin bütün konuşmalarının (tek istisnası Sultan Reşad'ın ilk konuşmasıdır) başındaki selamlama kısmında “muhterem” ifadesini kullanırken Sultan Abdülhamid üç konuşmasında da bu hitaba yer vermemiştir. Basit bir tercih gibi görünen Sultan Reşad ve Vahdeddin'in bu kullanımının mebus ve âyanlara ihtiram gösteren bir tavrı yansıtması açısından bilinçli bir tercih olduğu düşünülebilir. Sultan Abdülhamid'in ilk konuşmasının (Mart 1877) *Takvîm-i Vekayî*'deki ilk neşrinde hitapların farklı olduğu Us tarafından tespit edilmiştir. Buna göre âyan yerine “hey'et-i ayan” mebusan yerine de “mebusan efendiler” ifadesi yer almıştır.⁷⁵ Bu şekilde ele alındığında da (veya birlikte bir ifade olarak “hey'et-i ayan ve mebusan efendiler”) ihtiram gösteren bir yaklaşım yerine kendini üstte konumlandıran bir hitap olduğu söylenebilir. Sultan Abdülhamid ve Reşad halktan bahsettikleri kısımlarda yukarıda zikredilen pederşahî yaklaşım yerine “evlad-ı vatan” ve “kâffe-i tebaamız bir vatanın evladı olarak” gibi kullanımlar ile padişah ve halk arasında hiyerarşik bir konumlanmaya işaret etmek yerine halkın vatanla kurdukları ilişki üzerinden denk bir pozisyonda var olduklarını ihsas ettirmektedir.⁷⁶

Talebin muğlaklaştırılması tekniği ise yukarıda bahsedilen aktif dil kullanımı tekniğinin aksine meclise havale edilen işlerin görülmesi konusunda beklentinin dolaylı yollardan ifade edilmesini içermektedir. Muğlak bir talep buyurgan olmayan bir tavra işaret ederek meclisin yürütme erki ile olan ilişkisinde nasıl bir konumda olduğu hakkında daha denk bir pozisyonun kabulüne de işaret etmektedir. Meclisin halkın temsilcileri olduğu vurgusunun meclis tartışmalarında yaygın bir şekilde yer aldığını da dikkate alırsak siyaset yapma açısından hükümdarın kendisine denk aktörlerin varlığını kabul ettiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Sultan Reşad'ın meclisin “muavenetine istinad ve intizar” etmesi, meclisin bazı hususlarda “tevaggul” (bir işle devamlı uğraşma) edeceğine vurgu yapması, bazı layihaların tetkikinin hızlandırılmasının gelişme beklenen noktalarda meseleyi “teshil” edeceğini veya meclisin “vatanımızın selamet ve saadetini temin edecek mukarrarât

75 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 7.

76 Us, 11; *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 50.

ittihaz edeceklerinden emin” olduğunu ifade etmesi, beklentilerini doğrudan bir talep olarak değil de muğlak bir beklenti olarak izhar ettiği durumlara örnektir.⁷⁷

Toplumsal unsurlar arası hiyerarşinin muğlaklaştırılması tekniği ilk olarak meclis mevzubahis olduğunda bu kurumun hükümet ile olan ilişkilerinin “muavenet ve müzaheret” çerçevesinde tanımlanmasında görülmektedir. Meclise havale edilen kanun tetkik ve tasdik işleri veya bütçe onayı gibi hususlar bir hiyerarşi belirtecek şekilde nitelenmemiştir. Ancak meclis idareye işlerinde yardımcı ve destek olmaya davet edilmektedir. Bu durumda yardımcılık pozisyonunun daha geride kalan bir yere işaret ettiği düşünülebilirse de meclisin faaliyeti olmadan hükümetin tek başına işleri yürütme yetkisinin olmadığı, meclise havale edilen işler çerçevesinde net olarak anlaşılmaktadır. Dolayısı ile yardım etme fiili ile bu iki kuvvet arasındaki ilişki muğlaklaştırılarak kimin daha baskın pozisyonda olduğu dikkatten uzak bir mesele haline getirilmektedir.⁷⁸

Muğlaklaştırmanın bir diğer örneği Sultan Reşad’ın cülûsu sonrası ilk konuşmasında tahta geçişini tasvir ederken görülmektedir. Metinde geçen ifade şu şekildedir. “Lütf u takdir-i ilahi ve ruhaniyet-i mukaddese-i risalet-penâhî eseri olmak üzere vâris-i meşrû’u bulunduğum taht-ı Osmanîye *milletimin arzu ve biatıyla* cülûsumuz vukû buldu.”⁷⁹ Bu ifadede daha önce bahsedilen iki strateji tespit edilebilmektedir. Birincisi İslami kaynaklara referans stratejisi diğeri ise varislik vurgusu üzerinden saltanat makamına ve irsî hakka vurgu yapmadır. Fakat bu cümlede vurgulanan kısım padişahın cülusunun bir şartı olarak milletin arzu ve biatini de ortaya koymuştur. Bu ifadeyi Sultan Abdülhamid’in hal edilmesi ve yerine Sultan Reşad’ın geçirilmesinin Meclis-i Umûmî’de karara bağlanması ile birlikte düşünürsek, Sultan tahta geçmesini milletin arzusu ve kendisine tabi olmayı kabul etmesi ile ilişkilendirmiş, her ne kadar padişah olmaklığı ile hiyerarşik olarak üstünlüğe sahip olsa da bu üstünlüğün kaynaklarından birini halkın iradesine bağlayarak konumunu muğlaklaştırmıştır. Bu muğlaklaştırmayı II. Abdülhamid dönemindeki veraset sisteminin değiştirilmesi tartışmaları (tahtın ekber evlat yerine padişahın evladına intikali)⁸⁰ ve

⁷⁷ *Meclis-i Umumî Zabut Cerideleri*, 47, 51, 55, 59.

⁷⁸ *Meclis-i Umumî Zabut Cerideleri*, 5, 74.

⁷⁹ *Meclis-i Umumî Zabut Cerideleri*, 46-47, vurgu bana ait.

⁸⁰ Semih Sefer, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Veraset Sistemi Üzerindeki İddialar ve Tartışmalar,” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 49, (2023), 23-66.

Jön Türklerin Sultan Reşad'ı meşrutiyete sıcak bakan birisi olarak görüp Abdülhamid yerine padişah adayları olarak öne çıkarmalarını⁸¹ ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Yukarıda belirtilen milletin arzu ve biatine yapılan vurgu kendisine yönelik bu teveccühe de işaret edebilir. Muğlaklık padişahın mutlak üstün pozisyonunda değil şarta bağlı bir üstünlük konumunda gösterilmesinde yatmaktadır. Öte yandan bu vurgu, Osmanlı Anayasacılığı çerçevesinde iktidarın (sultanın) meşruiyet kaynaklardan birinin de halk iradesi olduğunun, yani yalnızca “ilahi atama” ve veraset ile saltanat (ve hilafet) makamlarına gelinmediğinin, aynı zamanda popüler meşruiyetin de siyasi yönetimin temellerinden biri olduğu anlayışının benimsendiğini göstermektedir.

Padişahların konuşmalarında kullanılan strateji ve tekniklere baktığımızda İslami kaynaklara referans ve tarihin seçmeci kullanımını stratejilerinin atfı yapılan şeylerin toplumsal tahayyüldeki kuvvetinden/meşruiyetinden faydalanmayı amaçladığını görmekteyiz. Dini öğeler ve öne çıkan tarihi şahsiyetler halkın kolay ünsiyet kurup anlayabileceği, kendilerine ait görebileceği ve meşru itiraz yolu bulamayacağı unsurlar oluşturmaktadır. Böylece konuşmalar toplumsal kabul oranı yüksek referanslarla kendi meşruiyetini güçlendirme imkânı bulmaktadır.

Modern siyasi kavramlara gönderme stratejisine gelince bu kelimelerin taşıdığı olumlu manaların birlikte kullanıldıkları olgusal meselelere olumlu bir hüviyet kazandırmakta kullanıldığını görmekteyiz. Terakki kavramına yüklenen olumlu gelişme anlamı, bu çerçevede bahsedilen her olguya dair yapılan veya yapılması planlanan işleri de olumlu sonuçlar veya hedefler olarak göstermeyi sağlamaktadır. Kanunilik kavramı meşrutiyetin “mâbihi'l-kivâmı” olarak ifade edilen Kanun-ı Esasî’de teccüm etmiş hali ile rastgeleliği ve keyfiliği iptal eden bir şekilde modern devlet anlayışının benimsendiğini göstermekte, ayrıca halk nezdinde müspet çağrışımları olan bir mefhum olarak kullanılmaktadır.⁸² Osmanlılıktan ise farklı dini ve etnik unsurların kendi kimliklerine dair kayıplar yaşamadan ortaklaşabilecekleri bir üst kimliğe ve devletin tarihine yaslanarak dönemde yaygınlaşan ayrılıkçı fikirlere karşı bir çıpa vazifesi görmesi beklenmektedir.

81 M. Şükrü Hanioglu, *Preparation For a Revolution The Young Turks, 1902-1908* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 79, 183-187, 261.

82 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 62.

Padişahın toplumsal düzlemdaki konumu meselesi bize daha belirsiz bir resim sunmaktadır. Meşrutiyetin ilanı ile beraber padişahın, her ne kadar hiçbir zaman başına buyruk ve tam tahakküme sahip bir konumda olmasa da hiyerarşik olarak toplumun en tepesinde yer alan eski mevkiine nazaran, artık konumunu eskisi kadar kuvvetli bir şekilde muhafaza edemediği görülmektedir. Fakat Kanun-ı Esasî'nin 1876'da ilan edilen halindeki şekliyle hala sorumsuz ve güç denkleminin üstünde yer alan pozisyonundan farklı olarak, diğer aktörlerin daha kuvvetli ve hesaba katılması gereken bir konumda olduğu 1908 sonrası yeni dengede, padişahın kendisini nasıl konumlandıracağı siyasetin ve güncel şartların gidişatına eklemlili hale gelmiştir. Bu nedenle 1908 Devrimi ve özellikle 31 Mart sonrası iyice güçlenen İttihat ve Terakki tarafından tahta oturtulan ve onlar karşısında oldukça güçsüz konumda bulunan Sultan Reşad, cülusu sonrasındaki konuşmasında halkın arzu ve biatına vurgu yapıp sonraki konuşmalarında da meclise karşı dolaylı talepler ifade eden bir söylem kullanırken, kendisini (güç denklemini nasıl yorumladığına bağlı olarak veya Kanun-ı Esasî'yi ilan eden padişah olmanın failliği ile) daha kuvvetli hisseden Sultan Abdülhamid'in konuşmalarında ecdadı üzerinden hak iddiası ve daha üstten buyurgan bir dil ve net talep ifadeleri görmekteyiz. Padişahın konumu ile ilgili stratejileri değerlendirirken II. Meşrutiyet döneminde yükselişe geçen ve meclis tartışmalarında sıkça atıfta bulunulan⁸³ "Hâkimiyet-i Milliye" meselesini de hatırd tutmak gerekir. Yönetimde meşruiyet kaynağı olarak milletin öne çıkarıldığı ve mebusanın da milletin doğrudan temsilcileri sıfatıyla güçlü bir aktör olarak siyasal düzlemde yerini almaya çalıştığı bir dönemde, sultanlar kendi konumları ile ilgili içinde buldukları şartlara göre bir söylem geliştirmek durumunda kalmıştır.

4. Nutk-ı Hümayunları Değerlendirmek

Bu kısımda padişahların konuşmalarına dair dikkat çekici bazı noktalar üzerinden ve yukarıda sunulan veriler ışığında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Değerlendirmede frekans analizi yönteminden faydalanılacaktır. Metinler incelendiğinde, hem aynı padişahın farklı konuşmaları hem de padişahlar arasında konuşma metinlerinin uzunluğu açısından dikkat çekici bir farklılık olduğu

83 H. Aliyar Demirci, "1908 Parlamentosu'na Göre Meşrutiyetin Değerleri ve İlkeleri," 100. Yılında Jön Türk Devrimi, ed. Sina Akşın, Sarp Balcı ve Barış Ünlü (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 313-318.

görülmektedir. Konuşmalardan uzun ve kısa uç örnekleri çıkar-
dığımız zaman ortalama 550 kelimelik metinler olduğu söylene-
bilir. Uç örnekler olarak adlandırabileceğimiz ortalamadan çok
uzun ve kısa metinler toplamda 4 adettir. Uzun metinler Sultan
Abdülhamid'in ilk konuşması (Mart 1877), Sultan Reşad'ın 15 Ma-
yıs 1914 ve 14 Kasım 1916 tarihli konuşmalarıdır. Konuşmalar ara-
sında en kısa olanı ise Sultan Vahdeddin'in ilk konuşmasıdır.

Sıra	Konuşma	Tarih	Kelime Sayısı
1	II. Abdülhamid 1	20 Mart 1877	1717
2	II. Abdülhamid 2	15 Aralık 1877	554
3	II. Abdülhamid 3	18 Aralık 1908	405
4	V. Mehmed Reşad 1	21 Mayıs 1909	400
5	V. Mehmed Reşad 2	15 Kasım 1909	596
6	V. Mehmed Reşad 3	15 Kasım 1910	613
7	V. Mehmed Reşad 4	15 Ekim 1911	633
8	V. Mehmed Reşad 5	20 Nisan 1912	725
9	V. Mehmed Reşad 6	15 Mayıs 1914	1293
10	V. Mehmed Reşad 7	15 Aralık 1914	484
11	V. Mehmed Reşad 8	14 Kasım 1915	452
12	V. Mehmed Reşad 9	14 Kasım 1916	901
13	V. Mehmed Reşad 10	1 Kasım 1917	658
14	VI. Mehmed Vahdeddin 1	12 Ekim 1918	263
15	VI. Mehmed Vahdeddin 2	13 Ocak 1920	527

Tablo 4. Nutm-ı Hümayunların Tarihleri ve Kelime Sayıları

Sultan Abdülhamid'in konuşması diğer bütün metinlerden fark-
lı bir içeriğe sahiptir. Kısmen genel yapı bölümünde değindiğimiz

üzere meşrutiyetin nasıl ortaya çıktığı bu konuşmada tarihsel bir tahlil ile ortaya konmuştur. Neredeyse 400 yıllık bir geçmişten başlatılarak yapılan bu tahlil, Osmanlı padişahlarını, halk arasında serbestiyet ve müsavâtın hükümferma olmasını ve devletin ve milletin saadet ve selametini doğuracak bir nizam kurmayı amaçlayan kişiler olarak gösterir. Dâhilde ve hariçte zuhur edip devletin nizamını olumsuz etkileyen şartlar bahsi geçen sultanların ortak amacı olan maddi ve manevi terakkiye engel olmuştur. Dikkat çekici bir vurgu, Sultan Mahmud'un "yeniçeri gailisini" ortadan kaldırmasına yapılmıştır. Sultan Abdülhamid kendisini de mevzubahis terakkiyâtperver padişahlar silsilesine ekleyerek, dönemin şartları içerisinde bu terakkinin elde edilebilmesi için "işlerin hükûmet-i istibdâdiye elinden çıkıp kaide-i meşverete müstenid" olmasının gerekli olduğunu Avrupalı devletler örneği üzerinden meşrulaştırarak Kanun-ı Esasî'yi hayata geçirmeye niyet etmiştir.⁸⁴ Meşrutiyetin ilanına dair bu anlatı literatürde kabul görmüş olan II. Abdülhamid'le Kanun-ı Esasî'yi ilan etmesi şartı ile tahta geçmesi yönünde pazarlık yapıldığı yaklaşımına muhaliftir.⁸⁵ Çünkü padişah geçmiş ve mevcut şartları değerlendirerek lazım olan hareketin meşrutiyeti ilan etmek olduğunu düşünmüştür. Fakat kısa bir süre sonra meclisin tatil edilip Kanun-ı Esasî'nin pratikte işlerliğinin askıya alınması II. Abdülhamid'in konuşmasında belirttiği kanaatinde ya yanlışlığına karar verdiğini yahut tam olarak doğruyu anlatmadığını gösterir. Sultan Reşad uzun iki konuşmasının ilkinde, 4 Ağustos 1912'de kapatılan meclisin ardından seçimlerin gerçekleştirilmesinin Balkan Harbi nedeniyle gecikmesi üzerine, uzun süre meclisin toplanmadığı bir dönem sonrasında bu süreci açıklamaktadır. Ayrıca bu konuşmada dâhili siyasete dair daha ayrıntılı bir anlatım gerçekleştirmiş; örneğin Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın suikasta uğramasını hususen vurgulayarak üzüntü ve teessürünü ifade etmiştir. Gene yaşanan harbe dair ayrıntılar ve ordu üzerine mülâhazalar bu konuşmanın uzamasına katkı sağlamıştır. Diğer konuşmasında ise Harb-i Umumî'deki hemen her cephe ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler yapılmış, Kût'ül-Amâre kuşatması detaylı bir şekilde ele alınmış ve harbin gidişatı hakkında orduyu ve milleti yüreklendirici değerlendirmeler ifade edilmiştir. En kısa konuşma olan Sultan Vahdeddin'in cülûsu sonrası ilk konuşması da Sultan Reşad'ın vefatı ve yeni padişahın tahta geçerek hükûmetin görevine devam etmesini irade ettiği bilgisi dışında harbin netice-

⁸⁴ Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939.

⁸⁵ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi: Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, 1. Cilt (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1997), 65-66.

lerine ayrılmıştır. Harp sonrası sulh sürecine hazır olunduğu, Woodrow Wilson'ın savaşın sonlandırılması ve milletler arası ilişkilere dair ortaya koyduğu prensiplere özel bir vurgu ile belirtilmiştir.⁸⁶

Üç padişah da ilk konuşmalarında cülûslarından bahsederler. II. Abdülhamid meşrutiyetin ilanına dair yaptığı anlatıya eklemelendirildiği meselede, devletin “buhran-ı azîme uğramış olduğu bir zamanda Cenab-ı Hakk'ın irade-i lemyezeliyesiyle ecdâd-ı 'izâmımız tahtına cülûsumuz vukû buldu” şeklinde bir ifade kullanır.⁸⁷ Sonraki cümlesinde de vurguladığı üzere daha önce görülmemiş problemler ve tehlikeler, üstlendiği görevi zorlaştırır ve ortaya koyduğu performansı (meşrutiyetin ilanı) daha kıymetli kılar. Allah'ın iradesine ve kendi nesebine vurgu hem İslami kaynağa referans stratejisini hem de saltanat makamına vurgu tekniğini kullandığını gösterir. Sultan Reşad'ın cülûsunda da Allah'ın takdiri ve peygamberin ruhaniyetine yapılan referansa, meşru varisi olduğu taht vurgusu ile saltanat makamına vurgu tekniği eşlik eder.⁸⁸ Ama aynı cümlede cülûsun milletin arzu ve biatine de bağlı olduğunu ifade etmesi önceden farklı olarak toplumsal unsurlar arası hiyerarşiyi muğlaklaştırma tekniğinin de kullanıldığını gösterir. Sultan Vahdeddin biraderinin ahirete irtili üzerine “bi'l-irs ve'l-istihkak” saltanat ve hilafet makamına geldiğini ifade ederken sadece saltanat makamına vurgu tekniğini kullanıyor gözükmektedir.⁸⁹ Ne önceki iki padişahta olduğu gibi İslami kaynaklara referans ne de Sultan Reşad'ın yaptığı şekilde biat kavramını öne çıkarma ihtiyacı hissetmiştir.

Üç padişahın cülûslarını ifade ederken farklı yaklaşımlar sergilemeleri tahta çıkış şartları ile ilişkili olarak anlaşılabilir. Sultan Abdülhamid tahtan indirilen bir padişahın yerine gelmiş ve tahta çıkarken Meşrutiyet gibi yeni bir olgu kendisine eşlik etmiştir. Bu nedenle kendi durumunu güçlendirme ihtiyacı ve yeni düzenin bânîsi olduğuna dair bir söylem imkânı bulmuştur. Sultan Reşad hal edilen bir padişahın yerine geçmiş, bu durumun nezaketine binaen cülûsunda ve ilk konuşmalarında daha mutedil bir tavır sergilemiş, Abdülhamid'in hal edilmesine yol açan sürecin Meşrutiyet'in varlığının tehdit edilmesi ile ilişkisi nedeniyle milletin arzu ve biatını öne çıkarma ihtiyacı hissetmiştir. Sultan Vah-

86 Wilson prensiplerinin mütareke dönemi Osmanlı kamuoyundaki yansımaları için bkz. Erik Jan Zürcher, “Millî Mücadele Hareketinin İdeolojisini Bağlamına Yerleştirmek,” *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Tarih, Toplum ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2024), 247-273.

87 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 10.

88 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 46.

89 *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 86.

deddin ise büyük bir savaşın sonunda doğal bir sürecin nihayetinde tahta geçmiş ve devletin içinde bulunduğu çalkantılı durum nedeniyle tahta çıkışını tahkim eden bir söylem yerine kan hakkı nedeniyle çıktığını belirtmeyi yeterli görmüştür.

Hem Sultan Abdülhamid hem de Sultan Reşad meclisi tatil eden padişahlardır. Sonrasında yaptıkları konuşmalarda her ikisi de bu kararların ya sorumlu birilerinin tavsiyesi yahut Kanun-ı Esasî gereği olduğunu ifade etme ihtiyacı hissetmiştir. Abdülhamid “Kanun-ı Esasî’nin mevki-i tatbiki vaz’ında tesadüf olunan müşkilâta mebni o zaman ricâl-i devlet tarafından gösterilen lüzum”u öne sürmüştü⁹⁰, Sultan Reşad ise hükümet ile meclis arasında ihtilaf çıkması üzerine “Kanun-ı Esasî mücebince” ve diğer durumda da meclisin kapatılması gerektiğine dair “Heyet-i Âyanın tefsirine atfen vükelâ canibinden arz edilen mazbata üzerine” hareket ettiğini ifade etmiştir.⁹¹ Burada padişahların meclisin kapatılmasından doğan sorumluluğu hem kanuni bir sürece dayandırdığını hem de bazı devlet erkânının süreçteki aktörlüğüne vurgu yaparak kendilerinin kanuni bir talebi onaylayan makamda olduklarının altını çizdiğini görmekteyiz. Her ikisi de meclisi keyfi bir şekilde kapatan bir hükümdar izlenimi vermekten kaçınmıştır.

Devlet adamlarının aktörlüğüne yapılan bu vurgu muğlak bir suçlamayı da içerebilir. Konuşmalarda muğlak ve açık suçlamalara başka örneklerde de rastlanmaktadır. Abdülhamid’in ilk konuşmasında Fatih döneminde kurulan nizamın, uygun davranılmaması nedeniyle bozulduğunu ifade ederken belirli bir aktörden söz etmediğini görürüz ama devlet adamlarından bazılarının kastedildiği anlaşılmaktadır. Açıktan suçlama örneği ise hem Abdülhamid’in yeniçerileri bir gaile olarak tanımlamasında hem de Vahdeddin’in son konuşmasında savaşa girme sürecinde dönemin İttihat ve Terakki mensubu olan devlet adamlarını “menâfi’-i mülk ü millet hilafına” harbe katılma kararı almakla suçlamasında görülmektedir.⁹² Bu suçlama aynı zamanda başka aktörlerin suçsuzluğuna da delil olmaktadır. Zira “rûfekâ-yı mesaisini bile haberdar etmemek suretiyle vesâil-i harbi ihdas edenlerin hareket-i gayr-ı meşrû’asından ve esnâ-yı harbde irtikab olunan seyyiâtından saltanat ve milletin berîü’z-zimme olduğu şüphesizdir.”⁹³ Bu durum, Sultan Reşad’ın

90 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 4, 90.

91 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 63, 66.

92 Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 7.

93 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 90.

Konuşma	Kavramlar							
	Mesrutiyet - Meşruta	Kanun - Kavanin	Kanun-ı Esasî	Meclis	Mebusan	Meclis-i Mebusan	Devlet	Devlet-i Aliyye
II. Abdülhamid 1	0	25	5	6	1	0	23	2
II. Abdülhamid 2	0	11	3	3	4	1 (Heyet-i Mebusan şeklinde)	7	0
II. Abdülhamid 3	1	6	3	8	7	6	10	3
V. Mehmed Reşad 1	2	0	0	1 (Heyet şeklinde)	1	0	0	0
V. Mehmed Reşad 2	7	7	2	5	1	0	2	0
V. Mehmed Reşad 3	1	2	0	4	1	0	5	0
V. Mehmed Reşad 4	1	2	0	6	2	0	4	0
V. Mehmed Reşad 5	2	4	3	6	2	1	4	0
V. Mehmed Reşad 6	2	5	1	7	2	1	16	0
V. Mehmed Reşad 7	0	2	1	3	1	0	8	1
V. Mehmed Reşad 8	0	2	0	3	1	0	3	0
V. Mehmed Reşad 9	0	2	0	3	1	0	3	0
V. Mehmed Reşad 10	0	2	0	2	1	0	5	0
VI. Mehmed Vahdeddin 1	0	0	0	2	2	1	0	0
VI. Mehmed Vahdeddin 2	0	0	0	3 (2 tanesi heyet olarak)	1	0	4	0

Tablo 5. Nutm-ı Hümayunlar Frekans Tablosu 1

15 Aralık 1914 tarihli konuşmasındaki “Rusya, Fransa, İngiltere devletlerinin âlem-i İslam aleyhinde öteden beri takip edegeldikleri siyaset-i imhakârânenin silah kuvvetiyle ref'i farîza-i diniye hükmünü aldığından ısdâr olunan fetevâ-yı şerife mûcibince bi'l-cümle müslimîni bunların ve muavini olan devletlerin aleyhine cihadada davet eyledim” ifadesi ile birlikte düşünülünce padişahların konuşmalarında kullandıkları söylemin içinde buldukları şartlar muvacehesinde kurulduğuna güzel bir örnektir.⁹⁴

Bu kısımda seçtiğimiz bazı kavramların nutk-ı hümayunlarda kullanım sıklıkları üzerinden bir analiz yapılacaktır. Sultanların kavram kullanım biçimleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar kavramlar birbiri ile de ilişkilendirilerek yorumlanacaktır.

İlk frekans tablosundaki veriler incelendiğinde konuşmaların yer aldığı dönemin alametifarikalarından olan meşrutiyet, kanun ve meclis gibi kavramların sultanlar arasında büyük farklılıklar gösterecek şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Meşrutiyetin ilanı ve tekrar yürürlüğe konması sürecindeki konuşmalarında Sultan Abdülhamid kanun kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Hususen ilk konuşmasındaki kanun ve Kanun-ı Esasî kelimelerinin kullanım sayısı bütün konuşmalarda bu kavramların kullanımının üçte birini oluşturmaktadır. Bu oranın ilk konuşmanın en uzun konuşma olması ile ilgisi olduğu düşünülebilir. Fakat bu konuşmanın bütün konuşmalara oranı (yaklaşık %18) dikkate alındığında sultanın kanunilik meselesine vurgusunun istisnai bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir kanun vurgusu bir anayasanın ilk defa uygulamaya geçirildiği ve devletin bütün yapısının yasal bir düzlemde yeniden inşasına girildiği bir anda anlamlı gelmektedir. Ayrıca bu konuşmanın Kanun-ı Esasî ifadesinin de en çok geçtiği nutuk olması bu yeni durumun vurgulanması ile alakalı olmalıdır. Kanun vurgusu giderek azalsa da Sultan Abdülhamid'in bütün konuşmalarında tespit edilebilmektedir. Sultan Reşad'ın nutuklarında da yoğunluğu biraz azalsa da aynı vurguya rastlanmaktadır. Fakat Sultan Vahdeddin'in konuşmalarında bu ifadenin hiç geçmediği görülür. Sarsıcı bir savaştan çıkan ve demografik ve coğrafi anlamda büyük bir dönüşüm geçiren devletin temel kaygısının sulh ve ülkenin yeniden inşasına odaklanmak olması kanun vurgusunun kaybolmasını açıklamaktadır.

Başka bir kavram grubu olarak, meclis, mebusan ve Meclis-i Mebusan ifadelerinin nutuklarda kullanım sıklığına baktığımız zaman Sultan Abdülhamid'in ifadelerinde bu kavramlara sıkça yer

verdiğini görmekteyiz. Özellikle 1908 yılındaki nutukta Meclis-i Mebusan'ı doğrudan muhatap aldığını gösterecek şekilde (diğer bütün konuşmalarda toplamda dört kere geçen bu ifadeyi altı kere kullanarak) bir yoğunluk görmekteyiz. Bu durum II. Meşrutiyet'e giden süreçte meclisin tekrar faal hale getirilmesi yönündeki yoğun talep ve mebusanın artık siyasal alanda dikkate alınan bir aktör haline gelmesiyle ilintili ele alınmalıdır. İlk konuşmasında (Mart 1877) mebusan kelimesini sadece bir kere kullanan Sultan, II. Meşrutiyet'in ilk nutkunda (bu konuşmanın ilk konuşmanın dörtte bir hacmine sahip olduğunu da hatırd tutarsak) milletin temsilcilerini muhatap alma zorunluluğunu hissettiğini göstermiştir. Sultan Reşad'ın ve Vahdeddin'in konuşmalarına bakıldığında meclise yapılan atıfların azalarak da olsa devam ettiğini söyleyebiliriz. Büyük Harb'in başlaması ile beraber meclise yapılan atıflar Kanun-ı Esasî kavramında olduğu gibi tamamen yok olmasa da azalmıştır. Meşrutiyet ve meşruta kelimelerinin de bu dönemde hiç kullanılmaması dikkat çekicidir. Savaş ortamında meclisin ve meşrutiyetin ön plana çıkmaması artık hükümdarların müzakere yerine eylem odaklı bir yaklaşıma meylettğine de işaret edebilir. Meşrutiyet kavramının yukarıda incelediğimiz kanun ve meclisle ilgili kelime gruplarına nazaran çok daha az kullanımda olması ise (Meclis-i Mebusan zabıtlarında bu kelimenin çok sık kullanıldığını da dikkate alırsak) sultanların rejimin adına vurgudan kaçındıklarını gösterir. Bu savaş döneminde anlaşılabilir bir durum olsa da Abdülhamid'in ilk iki konuşmasında bu kelimenin hiç kullanılmaması dönemin siyasal dilinde kanun ve meclis mefhumlarının gündeme daha çok geldiğini düşündürmektedir. Bu iki kavramın öne çıkması da meşrutiyetin mahiyetinin ne üzerinden tasavvur edildiğinin ipucu olarak kabul edilebilir.

Nutuklarda devlete yapılan açık vurgunun düzeyinin de farklılaştığı görülmektedir. Sultan Abdülhamid'in konuşmalarında hem devlet hem Devlet-i Aliyye olarak siyasal düzenin çatı yapısına önemli bir vurgu olduğunu görmekteyiz. Hatta Devlet-i Aliyye kavramını ondan başka sadece Sultan Reşad bir defa kullanmıştır. Devlete yapılan atıfların ya sultanların nutukları uzadığında⁹⁵ yahut kritik anlarda⁹⁶ arttığını görüyoruz. Dolayısı ile nutuk metin-

95 Sultan Abdülhamid'in ilk, Sultan Reşad'ın altıncı konuşmaları örneğinde olduğu gibi. Bu iki konuşma bütün nutuklar arasındaki en uzun iki konuşmadır.

96 Sultan Abdülhamid'in üçüncü, Sultan Reşad'ın ise yedinci konuşmasında bu durum gözlemlenebilir. Abdülhamid'in konuşması II. Meşrutiyet'in ilk konuşması iken Reşad'ın konuşması Osmanlı Avrupalı devletlere savaş ilan ettikten sonraki ilk konuşmadır. Reşad'ın en uzun konuşması da burada bahsedilen konuşmadan bir önceki olup devletin kendini net bir tehdit altında hissettiği bir dönemde irad edilmiştir.

lerine de yansıyan tehdit algısı ve kritik bir aşamayı tecrübe etme olgusu, devlet mefhumunun sultanların söyleminde ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Bununla beraber Devlet-i Aliyye vurgusunun nutukların genelinde zayıf bir temsile sahip olması, rejimin dönüşmesi ile devletin meşrutiyet öncesi dönemini hatırlatan bir tabirin hükümdarlar tarafından tercih edilmediğini gösterir. Böyle bir tercih yeni rejimin eskisinden farklı bir yapıya (siyasi ve sosyal düzene) sahip olduğunun sultanlar tarafından da kabul edildiğine bir işaret olarak alınabilir.

Konuşma	Kavramlar								
	Hilafet	Cihad	Sulh	Dost	Tebaa	Vatandaş	Evlad	Vatan	Millet - Millî
II. Abdülhamid 1	0	0	0	2	8	0	1	1	3
II. Abdülhamid 2	0	0	0	0	4	1	0	3	1
II. Abdülhamid 3	0	0	0	0	1	0	0	1	2
V. Mehmed Reşad 1	0	0	0	1	1	1	2	4	3
V. Mehmed Reşad 2	0	0	2	1	2	0	2	4	1
V. Mehmed Reşad 3	0	0	3	1	0	0	2	6	2
V. Mehmed Reşad 4	0	0	4	2	0	0	0	5	5
V. Mehmed Reşad 5	0	0	4	0	0	0	1	2	5
V. Mehmed Reşad 6	0	0	8	1	0	0	2	4	6
V. Mehmed Reşad 7	0	2	1	1	0	0	0	2	3
V. Mehmed Reşad 8	0	0	2	1	0	0	0	1	3
V. Mehmed Reşad 9	2	0	1	1	0	0	0	2	4
V. Mehmed Reşad 10	0	0	0	2	0	0	0	3	6
VI. Mehmed Vahdeddin 1	1	0	4	0	0	0	0	1	1
VI. Mehmed Vahdeddin 2	0	0	2	0	1	0	0	3	8

Tablo 6. Nutk-ı Hümayunlar Frekans Tablosu 2

Nutuklardaki dış siyasetle ilgili kısımlardaki genel tema ile uyumlu olarak sulh ve dost kelimeleri incelenen metinlerde yaygın bir kullanıma sahiptir. Sadece Abdülhamid'in ikinci ve üçüncü konuşmalarında bu kelimeler yer almamaktadır.⁹⁷ Savaş durumunun gi-dişatına göre sulh ve dostane ilişkilere dair vurgular zaman zaman artmıştır. Sultan Reşad'ın Büyük Harp öncesinde sulh kavramına çokça vurgu yaparken savaşa girildikten sonra bu vurgunun azalması ve konuşmalardaki halkı ve askeri cesaretlendirici tavır, savaş halinde iken barışa vurgu yapmanın faydasız görülmesinden veya hem savaşma hem de barış yapma fikrini aynı anda ortaya koymanın yersiz olduğunun düşünülmesinden kaynaklanmış olabilir. Barış mefhumu ile ilişkilendirilebilecek cihad kelimesinin nutuklarda kullanımı da genel olarak barışçıl bir yaklaşım sergilendiğini teyit eder niteliktedir. Bu kelime sadece Sultan Reşad'ın Cihan Harbi'ne girildikten sonraki nutkunda geçmiştir.⁹⁸ Artık sulh durumunun kesin bir şekilde bozulduğu ve fiili olarak savaşa girildiği bir ortamda halkı ve askerleri teşvik için bu kavramın kullanılması anlamlıdır.

Dış siyasetle ilgili değerlendirilebilecek hilafet kavramının kullanımına bakıldığında da ilgi çekici bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Hilafet kelimesi sadece iki konuşmada geçmektedir. Birincisi savaşın şiddetinin iyice arttığı bir dönemde Sultan Reşad tarafından iki kere kullanıldığı konuşmadır. Sultan, hilafet kelimesini Çanakkale'ye gelen düşmanların "makarr-ı hilafetin kapılarını açmak" niyetlerini ve Mekke'nin sabik emirinin "makam-ı hilafete karşı ref'i livâ-i isyan eylemesi"ni ifade etmek için kullanmıştır.⁹⁹ Kullanımlardan biri savaş sırasında devletin merkezini en çok tehlikede hissettiği anlardan birini, diğeri ise hilafet meselesinde Osmanlı'nın rakibi olabilecek bir kişinin karşısında kendi konumunu teyit etmek ihtiyacını duyduğu bir durumu işaret etmektedir.¹⁰⁰ Kelimenin konuşmalarda geçen diğer kullanımı ise Sultan Vahdeddin'in tahta geçtikten sonra irad ettiği nutuktur. Bu kullanım da savaş sonrası durumda değişen coğrafi ve demografik şartlar içerisinde hala dev-

97 Bu konuşmalarda da diğer devletlerle ilişkiler "suret-i halisanede cereyan" eden bir şekilde ve "hüs-n-i münasebet" halinde tasvir edilmiştir. Bkz. Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 10; *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 5.

98 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 70.

99 *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 78-79.

100 M. Talha Çiçek, "Şerif Hüseyin İsyanının Türk ve Arap Kimlik Süreçlerindeki Etkisinin Analizi," (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007), 79-81.

letin ve Müslümanların lideri olduğunu vurgulamak istemesinin işareti olarak anlaşılabilir.¹⁰¹ Pan-islamist politikaları üzerinden ele alınan Sultan Abdülhamid'in veya savaşın farklı noktalarında Sultan Reşad'ın bu kavrama müracaat etmemesi ilgi çekicidir. Daha da dikkat çeken nokta ise "halife" kelimesinin hiçbir konuşmada geçmemesidir. Bu durum Meşrutiyet döneminde, gayrimüslim unsurların devletle ilişkilerini sağlam tutmaya ve geliştirmeye yönelik bir tutum sergilenmesine bağlanabilir.

Sultanların halka hitaplarında kullandıkları tebaa, vatandaş, millet ve evlad kavramlarının kullanımı önemli bir perspektif sunmaktadır. Klasik dönemdeki yöneten yönetilen ilişkisini tasvir eden tebaa kelimesinin Sultan Reşad'ın ikinci konuşmasından sonra ancak Sultan Vahdeddin'in son konuşmasında bir kere görmekteyiz. Aradaki dokuz konuşmada bu kavram kullanılmamıştır. Buna karşılık Reşad'ın evlad kelimesini en çok kullanan (toplam on kullanım dokuzu) sultan olması halkla arasındaki mesafeyi azaltan bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Diğer yandan millet kelimesi ve türevleri bütün konuşmalarda görülmektedir. Özellikle Sultan Vahdeddin'in ilk konuşmasında bir kez kullanılırken ikinci konuşmasında sekiz defa kullanılması, 1911'de İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali sonrası kavramın daha sık kullanılır olması ile birlikte düşünüldüğünde halk tasvirinin bir dönüşüme uğradı söylenebilir. Her ne kadar sultanların nutuklarında belirli bir milletin milliyetçiliği gözlemlenirse de tebaa anlayışından millet mefhumuna bir geçiş aşikârdır. Bu durumu hem imparatorluğun toprak kayıplarına eşlik eden demografik dönüşüm hem de içinde bulunduğu savaş halinin hissettirdiği birlik ve beraberlik ihtiyacı ile birlikte düşünmek yerinde olacaktır. Diğer yandan vatan kelimesinin bütün konuşmalarda farklı sıklıklarla olsa da yer almasına rağmen vatandaş kavramının sadece iki konuşmada görülmesi bu kavramın sultanların siyasal tahayyülünde yer bulamadığının bir işaretidir.

Nutk-ı hümayunlarda gelişme/ilerleme anlayışının bir yansıması olarak görebileceğimiz terakki kelimesinin kullanım sıklıklarını incelediğimizde bazı konuşmalarda özellikle öne çıkan bir vurguyu tespit edebiliriz. Özellikle Sultan Abdülhamid'in ilk konuşmasında terakki kavramının farklı manalarda kullanılarak (terakki-i şevket ve miknet, servet ve saadeti[n] terakki[si], ümid-i terakki, memle-

101 "... bi'l-irs ve'l-istihkak makam-ı saltanat ve hilafeti işgal ettim." Bkz. *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*, 86.

Konuşma	Kavramlar					
	Terakki	Medeniyet - Medenî - Mütemeddin	Saadet	Müsavat	İttihad	Uhuvvat
II. Abdülhamid 1	14	5	4	0	1	1
II. Abdülhamid 2	2	1	0	3	0	0
II. Abdülhamid 3	2	0	3	0	0	0
V. Mehmed Reşad 1	1	1	3	0	1	0
V. Mehmed Reşad 2	3	0	0	1	0	2
V. Mehmed Reşad 3	6	0	0	0	1	3
V. Mehmed Reşad 4	5	2	4	0	3	3
V. Mehmed Reşad 5	1	1	1	1	0	0
V. Mehmed Reşad 6	5	0	0	0	0	0
V. Mehmed Reşad 7	1	0	1	0	1	0
V. Mehmed Reşad 8	1	0	1	0	0	0
V. Mehmed Reşad 9	1	0	1	0	2	0
V. Mehmed Reşad 10	0	0	0	0	0	0
VI. Mehmed Vahdeddin 1	0	0	0	0	1	0
VI. Mehmed Vahdeddin 2	0	0	0	0	1	0

Tablo 7. Nutm-ı Hümayunlar Frekans Tablosu 3

ketin terakkiyatı ve düvel-i mütemeddinenin terakkiyatı gibi) genel anlamda bir gelişmenin hedeflendiği görülmektedir. Sultan Reşad'ın nutuklarında bu kullanımlardan farklı olarak ordunun terakkisi meselesi gündeme gelmektedir. 1914'ten sonra ise nutuklardaki terakki vurgusunun önce azaldığını sonra tamamen yok olduğunu görmekteyiz. Savaşın bütün cesametiyle politik alana da tahakküm kurduğu bir ortamda var olanı koruma gayesi terakki fikrinin önüne geçmiş gibi gözükmektedir. Terakki kavramı kadar sık kullanılsa da saadet ve medeniyet kelimelerinin de Sultan Abdülhamid ve Reşad'ın nutuklarında kendilerine yer buldukları tespit edilmektedir. Bazı nutuklarda (özellikle Abdülhamid'in ilk nutkunda) daha geniş yer bulan bu kavramlar padişahların ülkenin

maddi ve manevi gelişimi noktasındaki vurgularına işaret etmektedir. Medeniyet ve türevi kelimeler (“Avrupa medeniyet-i hâzırası”, “âlem-i medeniyetin terakkiyatı hâzırası” ve “bi'l-cümle akvam-ı mütemeddineyi düçar-ı hayret ve teesür eden” gibi ifadelerde görüldüğü üzere)¹⁰² bir mihenk noktası olarak kullanılırken, saadet halkın menfaatine olan muğlak bir hedef olarak gösterilmiştir.

Meşrutiyetle ilişkili olarak dönemin tartışmalarında sıklıkla karşılaşılan müsavat, ittihad ve uhuvvet kavramlarının kullanımının padişahlar arasında farklılaştığını görmekteyiz. Müsavat ve uhuvvet kavramlarının bazı bölgelerde yaşanan sorunlar ve ayrılıkçı fikirlerin yayılma endişesi karşısında kullanıldığı görülmektedir. 1877 yılındaki ikinci konuşmasında 3 defa müsavat kelimesinin kullanan Sultan Abdülhamid “iki buçuk sene evvel Hersek’de baş gösteren şûrişin diğer bazı mevakide dahi zuhur etmesi”ne vurgu yaparak devletin bütün unsurları arasında eşitliği sağlamak gayesinde olduğunun altını çizmektedir.¹⁰³ Sultan Reşad’ın da Balkanlara yaptığı seyahat sonrasında irad ettiği nutkunda uhuvvet ve ittihad kavramlarını üçer kere kullanması bu bölgelere yönelik bir kapsama politikasını yansıtmaktadır. İttihad kelimesi müsavat ve uhuvvetten farklı olarak savaşın farklı aşamalarında halkın birlik içinde olmasını vurgulamak için de kullanılmıştır. Üç kelimenin birlikte kullanımının yoğunlaştığı konuşmaların ise Sultan Reşad’ın 1909 yılı sonundan 1911 yılına kadar yaptığı üç konuşma olduğu görülmektedir. Balkan Harbi’nin hemen öncesi sayılabilecek bu dönemde toprak birliğini korumaya yönelik bir endişenin konuşmalara yansıdığı söylenebilir.

SONUÇ

Nutk-ı hümayunları incelediğimizde birden çok işleve sahip olan katmanlı metinler görmekteyiz. Bu işlevler muhatapların çeşitliliği ile anlaşılabilir. En temelde meşrutiyetin anlamı, mahiyeti ve fail/lerine dair bir yorum sunan konuşmalar, siyasal iktidara sahip aktörlere siyasi arenada nasıl konumlanacaklarına ve ne yapacaklarına dair genel bir çerçeve sağlamaktadır. Devlet erkânı ile vükela, âyan ve halkın temsilcileri olarak mebusan meşrutiyet ortamında

¹⁰² Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1939, 7; *Meclis-i Umumî Zabıt Cerideleri*, 58.

¹⁰³ Us, *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, 1954, 7.

nasıl bir rejim yapısı içerisinde olduklarının işaretlerini bu konuşmalardan yakalayabilirler. Meclis oturumlarını ve hassaten açılış törenlerini takip eden yabancı devlet adamları dikkate alındığında ise konuşmaların diğer devletlerle ilişkilere dair kısımları anlam kazanmaktadır. Gazeteciler ve onların yayınları üzerinden konuşmaları takip eden halk dikkate alındığında ise genel ülke gündemi ve temel meselelerin tespiti, devletin tebaaya karşı temel yaklaşımının aksettirilmesi, moral seviyesinin yükseltilmesi ve meşrutiyet rejimi altındaki toplumsal denklemleri kurma/pekiştirme fonksiyonlarının icra edildiğini söyleyebiliriz.

Padişahların konuşmalarındaki vurguların değişmesi yukarıda zikredilen fonksiyonlardan hangilerinin öne çıktığını tespit etmemize yardımcı olur. Sultan Abdülhamid'in konuşmalarında baskın olan vurgu meşrutiyeti anlatma çabasıdır. Neden ve nasıl ilan edildiğinden halka ve devlete ne kazandıracığına, neden meşrutiyetin makul olduğundan kimlere ne görev düştüğüne kadar farklı konularda argümanlar konuşmaların çoğunluğunu oluşturur. Meşrutiyeti iki kez ilan etmiş bir padişah olarak kendini meşrutiyetin kurucu faili olarak göstermek istemesi¹⁰⁴ makul karşılanabilecek II. Abdülhamid'in bu tavrı, yeni rejimin tesis edildiği zaman aralığına denk gelmesi açısından anlaşılabilir. Sultan Reşad'ın ilk birkaç konuşması dışında temel gündemi savaş ve iç karışıklıklar olmuştur. Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı'na tanıklık etmiş bir padişah olarak temel kaygı ve amacının bu problemleri izale etmek olması anlaşılabilir olduğundan vurguların da askerlerin başarısı, halkın devlete mücadelesinde yardım etmesi ve sulh arayışı olması anlamlıdır. Sultan Vahdeddin'in konuşmalarının temel vurguları ise bir yandan haklarını olabildiğince muhafaza edebileceği bir sulh arayışı iken diğer yandan büyük bir yıkıma uğramış bir ülkenin yeniden imarı ve ihyası noktasında teşvik ve yüreklendirme çabasıdır. Padişahlar içinde buldukları şartları dikkate alıp yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele alınan strateji ve teknikleri muhataplarına vermek istedikleri mesajlar mucibince kullanıma sokarak söylemlerini kurgulamışlardır.

104 II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında Kanun-ı Esasi'nin yürürlükte olması hakkında irad edilen Hatt-ı Hümayun'da da anayasanın ilanından "kariha-i zatiyemizden olarak" ifadesi ile bahsedilmesi II. Abdülhamid'in Kanun-ı Esasi'yi kendi fikrinden doğan bir olgu olarak sunmak istemesinin bir delilidir. Bkz. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985), 67.

Nutk-1 hümayunların bir diğer fonksiyonu ise hükümdarlar için otorite tesisi aracı olmalarıdır. Konuşmalarda kullanılan strateji ve tekniklere dair bulgular, padişahların toplumsal otoritelerini inşa etmek ve sağlamlaştırmak için hem dini kaynaklara hem de ne-seplerine yaptıkları atıfların bu amaçla kullanıldığını göstermektedir. Klasik meşruiyet kaynakları olarak değerlendirilebilecek bu iki stratejiye ek olarak meşrutiyetin ilanı ve uygulamaya konmasına dair yeni bir meşruiyet çerçevesi oluşturulduğunu padişahların kullandığı diğer stratejilerden anlayabilmekteyiz. Hem yeni durumu yorumlama noktasında işlevsel hale getirilen kavramlara yapılan atıflar hem de padişahın yeni sosyal düzendeki konumuna dair farklı imalarda bulunan strateji ve teknikler, meşrutiyet rejim tipinin padişahın gücünü azaltması beklenirken yeni bir meşruiyet kaynağı olarak kullanıma sokulduğunu göstermektedir. Bu durum hem sultanların değişen süreçlere uyum sağlayarak söylem çerçevesini esnetme kapasitesine hem de bahsi geçen kavramlar ve toplumsal pozisyonlara dair dönemde mutabık kalınan bir kabul olmadığına işaret eder. Bu açıdan Meşrutiyet döneminde üretilen siyasal söylemler, aktörlerin tevarüs ettikleri siyasal perspektif ile muhatap oldukları olguları nasıl yorumladıkları ve kendilerinden sonrası için hangi yeni söylem araçlarını ürettiklerini gösterebilecek zengin bir kaynak oluşturmaktadır.

Nutk-1 hümayunlar Meşrutiyet dönemi siyasi zihniyetine dair kıymetli veriler sunmaktadır. En temelde sultanların siyasal yorum ve perspektifini gösteren ve belirli bir çerçevede sunulan bir söylem unsuru olmaları nedeniyle önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Bu metinler hem dönemde kendisine dair üretilen diğer söylemler (örneğin mecliste yankıları ve gazetelerdeki değerlendirmeler) ışığında hem de dönemin genel siyasal tasavvuru çerçevesinde yapılacak ileriki çalışmalarda anlamlı katkılar sunulmasına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda mevcut çalışma, siyaset alanında söylem analizi yönteminin farklı veçhelerini bir arada uygulayarak alanda eksik kaldığı düşünülen bir konuyu gündeme getirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca Osmanlı son döneminde anayasal monarşinin nasıl yorumlandığı ve işlediğine, Osmanlı-Türkiye siyasal modernleşmesi bağlamında genelde parlamento konuşmaları özelde ise devlet başkanlarının konuşmalarının mahiyetine ve devlet elitleri arasındaki ilişkilere dair literatüre mütevazı bir katkıda bulunmayı da amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- . t.y. *Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri*. C. 1.
- .1982. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, İctima Senesi: 1, Cilt 1. Ankara: TBMM Basımevi, 1982.
- Ardıç, Nurullah. *Islam and the Politics of Secularism: The Caliphate and Middle Eastern Modernization in the Early 20th Century*. London New York: Routledge, 2012.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutm-ı İftitahî*. Ankara: İstihbarat Matbaası, 1339.
- Bhatia, Vijay Kumar. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. Longman, 1993.
- Campbell, Karlyn Kohrs, ve Kathleen Hall Jamieson. *Presidents Creating the Presidency: Deeds Done in Words*. Chicago: University of Chicago Press, 2008.
- Çanak, İhsan. “Atatürk’ün Meclis Açış Konuşmalarının Muhteva Analizi Metoduyla İncelenmesi.” Yüksek Lisan Tezi, Uşak Üniversitesi, 2013.
- Çetinkaya, Y. Doğan. *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi*. İstanbul: İletişim, 2004.
- Çiçek, M. Talha. “Şerif Hüseyin İsyanının Türk ve Arap Kimlik Süreçlerindeki Etkisinin Analizi.” Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007.
- Çiftçi, Ali, ve Mustafa Nuri Ural. “Atatürk’ün TBMM Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 13, sy. 3 (2024): 1078-1108.
- Davison, Roderic H. *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*. Princeton: Princeton University Press, 1963.
- Demirci, H. Aliyar. “1908 Parlamentosu’na Göre Meşrutiyetin Değerleri ve İlkeleri.” *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, ed. Sina Akşin, Sarp Balcı ve Barış Ünlü, 307-32. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Fairclough, Norman. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992.
- Foucault, Michel. *The Archaeology of Knowledge*. New York: Pantheon Books, 1972.
- Göktaş, Mehmet. “Bir Hadis İki Muasır ve İki Mütalaa.” *Katre International Human Studies Journal* 11 (2021): 253-67.
- Güneş, İhsan. *Türk Parlamento Tarihi: Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*. 1. Cilt. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1997.
- . *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler: Programları ve Meclisteki Yankıları, (1908-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2012.

- Hanioglu, Şükrü. "Osmanlıcılık." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 6 cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 1389-93.
- . *Preparation For a Revolution The Young Turks, 1902-1908*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- İbanoğlu, Fulya. "II. Meşrutiyet'te Terakki Fikri." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2021.
- Kantar, Gökmen. "TBMM Açılış Konuşmalarında Politik Dil Kullanımı: Ahmet Necdet Sezer ve Abdullah Gül'ün Siyasal Söylemlerinin İçerik Analizi." *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (2017): 53-80.
- Kara, İsmail. "Müsavat Yahut Müslümanlara Eşitsizlik." *İslâmcıların Siyasî Görüşleri* 2, 171-209. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Karateke, Hakan T. *Padişahım Çok Yaşa!*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Kelso, Alexandra. "The Politics of Parliamentary Procedure: An Analysis of Queen's Speech Debates in the House of Commons." *British Politics* 12, no. 2 (2017): 267-88.
- Kili, Suna ve Gözübüyük, A. Şeref, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- Kodaman, Bayram ve Mehmet Ali Ünal (haz.). *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Mutlu, Sevda. "Atatürk'ün Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçişte Rejim Stratejileri: Atatürk'ün TBMM Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi (1920-1938)." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, sy. 90 (2014): 83-114.
- Okandan, Recai Galip. *Âmme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1947.
- Palonen, Kari. *The Politics of Parliamentary Procedure: The Formation of the Westminster Procedure as a Parliamentary Ideal Type*. Barbara Budrich Publishers, 2016.
- . *Parliamentary Thinking: Procedure, Rhetoric and Time*. Rhethoric, Politics and Society. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.
- Rai, Shirin M. "Analysing Ceremony and Ritual in Parliament." *The Journal of Legislative Studies* 16, no. 3 (2010): 284-97.
- Sefer, Semih. "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Veraset Sistemi Üzerindeki İddialar ve Tartışmalar." *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 49 (2023): 23-66.
- Somel, Selçuk Akşin. "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)." *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 88-116. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

- Swales, John M. *Genre Analysis*. Cambridge University Press, 1990.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789 - 1980)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Titscher, Stefan, Michael Meyer, Ruth Wodak, ve Eva Vetter. *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2000.
- Topal, Alp Eren. *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi 1 (1868-1869)*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2018.
- Uçar, Naciye, ed. *Nutm-ı Hümayun: Padişahların Meclis-i Umumiye Açış Konuşmaları (1877-1920)*. Ankara: TBMM Yayınları, 2023.
- Unat, Faik Reşit, yay. haz., *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi: II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Beyin Fezleke'si*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Us, Hakkı Tarık. *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*. C. 1. İstanbul: Vakıf Gazete-Matbaa-Kütüphane, 1939.
- . *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*. C. 2. İstanbul: Vakıf Gazete-Matbaa-Kütüphane, 1954.
- van Dijk, Teun A. "Principles of Critical Discourse Analysis." *Discourse & Society* 4, no. 2 (1993): 249-83.
- . "What Is Political Discourse Analysis?" *Belgian Journal of Linguistics* 11 (1997): 11-52.
- Wodak, Ruth. "Discourse-historical Approach." *Methods of Critical Discourse Analysis*, ed. Ruth Wodak ve Michael Meyer, 63-94. London: SAGE Publications, 2001.
- Yılmaz, Hasan, ed. *Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları - 1*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, 2011.
- , ed. *Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları - 2*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Yıldız, Mehmet. *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasi Metinleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.
- Zürcher, Erik Jan. "Millî Mücadele Hareketinin İdeolojisini Bağlamına Yerleştirmek." *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Tarih, Toplum ve Siyaset*, 247-273. İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.

“... AND I OPEN THE GENERAL ASSEMBLY”: A COMPARATIVE STUDY ON INAUGURAL SPEECHES OF SULTANS

Abstract

With the declaration of the constitutional regime, the Ottoman state transitioned into a constitutional monarchy, which led to changes in its administrative structure. One of the most significant changes was the introduction of a parliament consisting of representatives elected by the people, serving as an advisory and legislative body in state affairs. One of the innovations brought by the parliament was the Sultan’s inaugural speeches at the beginning of each legislative year, delivered in front of the mebusan and âyân. These speeches, known as the “Nutm-1 Hümayun,” provided the Sultan—who, as head of the executive power, had the highest authority in the monarchy—a key opportunity to present his political perspective to both the representatives and the general public. These speeches are significant because they reveal how the Sultan interpreted the political and administrative structures of which he was a part, as well as how he framed contemporary developments. Moreover, the rhetoric he employed to present these views to the public is of particular interest. The inaugural speeches of Sultan Abdülhamid II, Mehmed Reşad, and Mehmed Vahdeddin at the opening ceremonies of the Meclis-i Umûmî offer an alternative perspective on the political debates of the late Ottoman period, as interpreted by the monarch at the apex of the state.

In this study, the speeches are analyzed comparatively using critical discourse analysis, genre analysis, and frequency analysis to examine their general structure, themes, and the discourse strategies and techniques employed. The analysis revealed that the central themes of constitutionalism and a peaceful foreign policy were prominent. Additionally, strategies such as references to Islamic sources, selective use of history, references to modern political concepts, positioning the Sultan at the top of the socio-political hierarchy, and obfuscation were identified as key rhetorical techniques.

Keywords: Nutk-1 Hümayun, Meclis-i Umûmî, Constitutional Monarchy, Discourse Analysis, Genre Analysis.